

ביקורת דוח הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ולתיקונן בנושא הודאות שווא בחקירה:

סקירת מחקרים מאלפת; המלצות מאכזבות; היעדר בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע

מאת

בועז סנג'רו*

בעבר אפשר היה לפקפק בדבר קיומה של תופעה נרחבת של הרשעות של חפים מפשע המבוססות על הודאות שווא בחקירה. בעקבות המחקרים החדשים, שחלקם מבוססים על ההשוואות הגנטיות הנערכות במסגרת מיזם החפות האמריקני, התכחשות לקיום התופעה נובעת בדרך כלל מאי-ידיעה. מינוי הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ולתיקונן והסמכתה להמליץ בנושא הודאות שווא בחקירה עוררו תקוות בקרב המכירים את המצב הרע הקיים. סקירת המחקרים שבדוח מאלפת. בהשפעתה, גם ניתוח מרבית הסוגיות טוב. אך ההמלצות מאכזבות ואין בכוחן להביא לשיפור ממשי. נוצר הרושם המטריד שהוועדה קשובה יותר מדי לצורכי הרשויות, ובמיוחד המשטרה והתביעה, עד כי הדבר מחבל בהגנה שהיא מציעה לספק מפני הרשעת חפים מפשע. ייתכן שהרכב הוועדה והניסיון להגיע להסכמות הכשילו את יכולתה למלא כראוי את תפקידה – "מניעת הרשעות שווא ותיקונן". המלצות הוועדה יכלו להיות טובות אילו הרחיבה הוועדה את מעגל המוגנים מקבוצות חלשות במיוחד, ובעיקר הקטינים, הלוקים בנפשם והלוקים בשכלם, למעגל החשודים כולם. כל החשודים והנחקרים הם חלשים מול כוחה העצום של מערכת אכיפת החוק. ובכיוון ההפוך: עצם העובדה שלדעת הוועדה ניתן וצריך לחזק את ההגנה על חלק מהחשודים ומהנחקרים באמצעות היוועצות בסנגור, נוכחותו בחקירה, תיעוד החקירה ואי-הסתפקות בהודאה לשם הרשעה ודרישת ראייה עצמאית שתהווה סיוע, מלמדת שניתן לחזק כך את ההגנה על כלל החשודים, הנחקרים והנאשמים. נוסף על כך, כדי להגיע לדרגה של המלצות טובות, צריך לדרוש מעבר משיטת החקירה מוכוונת-האשמה Reid לשיטת חקירה מוכוונת-איסוף-מידע, כגון PEACE.

מבוא. א. סקירה תמציתית של המלצות הוועדה. ב. גורמי הסיכון העיקריים להודאות שווא ודרכי ההתמודדות עימם. 1. הודאות שווא ו"פרטים מוכמנים"; דרישה ל"סיוע חזק" להודאה. 2. גורמי סיכון הנובעים מהחשוד. 3. גורמי סיכון הנובעים מהחקירה. ג. אמצעים נוספים למניעת הודאות שווא. 1. זכות ההיוועצות והידוע. 2. נוכחות סנגור בחקירה.

* פרופ' מן המניין במכללה האקדמית ספיר ובמכללה האקדמית גליל מערבי; ראש המכון לבטיחות במשפט הפלילי; מייסד האתר "ביקורת מערכת המשפט הפלילי" (<https://sangero.co.il>). תודתי נתונה לפרופ' רינת קיטאי-סנג'רו על הערותיה המחכימות לטיטת המאמר וכן לעורך שמעון לנג, לעורכת הלשון יהודית ירלין ולחברי מערכת "משפטים על אתר" על הצעותיהם הרבות לשיפור המאמר.

3. תיעוד חזותי וקולי של החקירה. ד. המלצות חלופיות. ה. אחרית דבר: הרכב הוועדה – ניסיון בלתי צליח ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע. נספחים.

מבוא

קשה לחשוב על נושא ראוי להקמתה של ועדת מומחים שתמליץ על דרכים לשיפור המצב המשפטי הקיים יותר מנושא ההרשעות של חפים מפשע המבוססות על הודאות שווא בחקירה. בעבר אפשר היה לפקפק בדבר קיומה של תופעה נרחבת זו – "איש באמונתו יחיה"¹. כיום, במיוחד בעקבות המחקרים החדשים המבוססים על ההשוואות הגנטיות הנערכות במסגרת מיזם החפות האמריקני ומיזמים אחרים, התכחשות לקיום התופעה נובעת בדרך כלל מחוסר ידיעה, שאותו ניתן להשלים באמצעות לימוד המחקרים.² על רקע זה, מינוי הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ולתיקונן והסמכתה לדון בנושא הודאות שווא בחקירה ולגבש בו המלצות עוררו תקוות בקרב המכירים את המצב הרע הקיים.³ אכן, סקירת המחקרים המובאת בדוח היא מאלפת.⁴ בעקבותיהם ובהשפעתם גם ניתוחן של מרבית הסוגיות הוא טוב. אך ההמלצות מאכזבות, ואין בכוחן להביא לשיפור ממשי של המצב הרע הקיים. כפי שאציע בשולי הדברים, ייתכן שהרכב הוועדה והניסיון להגיע להסכמה באשר לכל סוגיה הכשיל את יכולת הוועדה למלא כראוי את תפקידה החשוב – "מניעת הרשעות שווא ותיקונן".

בטרם נצא לדרך הביקורת, הערה מבנית: כדי להקל על הקוראות והקוראים שאולי ירצו להשוות ביקורת זו לדוח המבוקר, מבנה הביקורת ומספור הפרקים כמעט זהים לאלה שבדוח הוועדה.

א. סקירה תמציתית של המלצות הוועדה

הוועדה הוקמה בשנת 2018, בידי שרת המשפטים לשעבר איילת שקד. בכתב המנדט של הוועדה היא הוסמכה לדון בארבעה נושאים, שהראשון שבהם הוא "החשש ממתן הודאות שווא בחקירה, בעיקר בפני חוקרים ומדובבים".⁵ הוועדה פרסמה את דוח הביניים בנושא זה בשנת 2024.

- 1 זהו הביטוי שבו השתמשה הוועדה הישראלית הקודמת שדנה לעומק בנושא. לעניין זה ראו הוועדה לענין הרשעה על סמך הודאה בלבד ולענין העילות למשפט חוזר דין-וחשבון (1994) (להלן: ועדת גולדברג).
- 2 ראו בועז סנג'רו בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע 17–25, 161–163 (2023); בועז סנג'רו הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות 27–42 (1994), והמחקרים הרבים המובאים שם.
- 3 הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ותיקונן – דוח ביניים בנושא הודאות שווא בחקירה (2024) (להלן: הדוח). יצוין כי מבחינת השפה העברית יש כנראה להחליף בשם הוועדה את המלה "והתיקונן" במלה "ולתיקונן".
- 4 בעניין זה יש לשבח במיוחד את מרכזת הוועדה, ד"ר רתם רוזנברג-רובינס.
- 5 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 1.

בחלקו הראשון של הדוח סקרה הוועדה את המצב המשפטי הקיים בישראל. הוועדה סקרה את מעמדה המופרז של ההודאה בדין הישראלי (כביכול "מלכת הראיות"),⁶ את מודל החקירה המקובל בישראל, את הכללים לגביית הודאה על פי המצב הנוהג בישראל כיום, את היעדר נוכחות סנגור בחקירה, את תיעודן המוגבל של החקירות ואת קבילותן של הודאות שנגבו באמצעים פסולים: מהדרישה "חופשית ומרצון" שבסעיף 12 לפקודת הראיות (שלפי פירושה בפסיקה ההודאה איננה חייבת להיות ממש חופשית ולא חייבת להיות ממש מרצון),⁷ דרך הלכת **יששכרוב**⁸ (כלל חלש שאינו מנחה את השופטים לפסול ראיות שהושגו בדרכים פסולות, אלא רק מסמיך אותם לעשות זאת לאחר שקילת שיקולים רבים המקטינים את הסיכויים לפסילה),⁹ בואכה סעיף 56א לפקודת הראיות (שרק מנציח את ההלכה).¹⁰ הוועדה סיכמה פרק זה שבדוח כך:¹¹

מהסקירה שהובאה לעיל עולה כי החשש להודאות שווא בישראל נובע ממצבור של גורמים. מודל החקירה הנהוג בישראל הוא אקלקטי ומשלב טכניקות חקירה "מוכוונות איסוף מידע" מסוימות עם טכניקות חקירה "מוכוונות-האשמה", אשר מגדילות את הסיכון להודאות שווא לפי הספרות המחקרית. כמו כן, הדין אינו אוסר על המשטרה לעשות שימוש במצגי שווא בהתייחס למצב הראייתי וכן בשקרים פוזיטיביים לחשוד, ואין בו נכון להיום הוראות בדבר תנאי החקירה לרבות משך החקירה המותר. זאת, חרף העובדה שלפי הספרות, תרגילי חקירה מסוימים מגדילים משמעותית את הסיכון להודאות שווא וכך גם שעות חקירה ארוכות ובידודו של הנחקר. בנוסף, בניגוד למקובל במרבית המדינות המערביות, לחשודים בישראל אין זכות לנוכחות סנגור מטעמם בחקירה וחלק מהחקירות אינן מתועדות בתיעוד חזותי, חרף המלצות חוזרות ונשנות בנושא זה המופיעות בספרות.

כבר בפתח הדברים, ואף שבפרק זה סקרה הוועדה את הדין הישראלי, אציין שסקירת הוועדה מעוררת כמה שאלות. ניתן לתהות מדוע לאחר שהוועדה ציינה כי "בספרות נטען כי המודל החקירתי הנהוג בישראל מושפע ממודל הריד (Reid) האמריקני",¹² ולאחר פגישה

6 השוו בועז סנג'רו "ההודאה כבסיס להרשעה – האמנם 'מלכת הראיות' או שמא קיסרית הרשעות השווא? הסכנה – הרשעת חפים מפשע על סמך הודאותיהם בלבד, הפתרון – 'סיוע' – ראייה חיצונית לנאשם, אובייקטיבית, ממשית ומשמעותית" **עלי משפט** ד 245 (התשס"ה).

7 ס' 12 לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971.

8 ע"פ 5121/98 **יששכרוב נ' התובע הצבאי**, פ"ד סא(1) 461 (2006).

9 יובל מרין ורינת קיטאי-סנג'רו "Miranda, Collins ויששכרוב – על הפער בין הרצוי לבין המצוי בהלכת יששכרוב" **משפטים** לז 429 (התשס"ז); בועז סנג'רו "כלל פסילת הראיות שהושגו שלא כדין שנקבע בהלכת יששכרוב – בשורה או אכזבה? דעה והזמנה לדין נוסף" **משפט וצבא** יט 67 (התשס"ז); בועז סנג'רו "כלל פסילת הראיות שהושגו באמצעים פסולים מתפתח, אך עדיין ללא נכונות לשלם מחיר חברתי (ולזכות אשם בעבירה חמורה שעודנו חי)" **משפטים על אתר** ד 25 (התשע"ב).

10 ס' 56א לפקודת הראיות.

11 **הדוח**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 24–25.

12 שם, בעמ' 9, תוך הפניה למאמר: בועז סנג'רו "ביקורת החקירה המשטרית" **מעשי משפט** יב 217 (2021).

של חברי הוועדה עם קבוצה של חוקרי משטרה בכירים שבה "עלה שבחקירות מסוימות נוהגת המשטרה לעשות שימוש במודל ה-PEACE, אולם מדובר רק בכלי אחד מיני רבים",¹³ נחפזה הוועדה לסכם באופטימיות כך: "לאור זאת, נראה כי יש לומר שבישראל נהוג להשתמש בטכניקות חקירה שונות – לעיתים בטכניקות מניחות אשם המזוהות עם מודל הריד ולעיתים בשיטה המשלבת אלמנטים מתוך מודל פיס, זאת בכפוף לשיקול דעתו של החוקר".¹⁴ להערכתי, מודל החקירה המקובל בישראל היה ונותר Reid,¹⁵ וספק אם רוב החוקרים התנסו אי פעם במודל המתקדם PEACE או אפילו למדו אותו.

נוסף על כך, חסרה בדוח התנגדות נחרצת לעמדת המשטרה, שלפיה "יש לאפשר לחוקר לבחור בשיטה המתאימה ביותר בנסיבות העניין – אם בשיטה 'מוכוונת האשמה' ואם בשיטת מודל PEACE".¹⁶ הדוח עצמו מראה, על בסיס מחקרים רבים, את היתרונות הברורים של שיטת PEACE ואת החסרונות הבולטים של שיטת Reid. במצב כזה ועדה שתפקידה להגביר את הבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע הייתה חייבת להמליץ באופן נחרץ על זניחת שיטת החקירה מוכוונת-האשמה ועל מעבר לשיטת חקירה מוכוונת-איסוף-מידע. לא נכון היה להותיר בחירה כה גורלית בידי חוקרי המשטרה. זו איננה שאלה של טעם אישי אלא של מדיניות ראויה, ומדיניות ראויה בעניין זה ניתנת למצוא רק בנספח לדוח הוועדה – ב"הערת הסנגוריה הציבורית בנושא מודל החקירה".¹⁷

נוכח חשיבות הדברים כבר עתה אתאר בקצרה את שני המודלים המתחרים. התיאור ישמש אותנו בהמשך גם בדיון בסיכונים הנובעים משיטת החקירה. שיטת Reid מבחינה בין שני שלבים: שלב קצר של ריאיון (interview), שבו חוקרי המשטרה מגבשים דעה בשאלה אם החשוד עבר את העבירה ללא כל בסיס מדעי אלא על בסיס התיימרות לזהות סימני שקר בהתנהגות הנחקר (כגון הימנעות מיצירת קשר עין); שלב החקירה (interrogation), שתחילתה בהנחה שהחשוד עבר את העבירה. בשלב החקירה משתדלים לגרום לחשוד להודות, מטיחים בו שביצע את הפשע, צועקים עליו, אין מאפשרים לו להכחיש, משקרים לו שיש נגדו ראיות כבדות משקל, אפילו ראיות מדעיות, חוקרים אותו שעות ארוכות תוך כדי חילופי חוקרים וצירופי חוקרים כדי להתישו, ועוד כהנה וכהנה שיטות חקירה אגרסיביות.

לעומת זאת בשיטת החקירה המתקדמת PEACE (שפותחה באנגליה כחלופה לשיטת Reid שהניבה לא מעט הודאות שווא) מקשיבים בפתיחות למלוא גרסת החשוד, ורק לאחר מכן מעמתים אותו עם הראיות שבידי המשטרה מבלי לשקר לו בדבר ראיות שאינן קיימות. המחקרים, המציאות וההיגיון מלמדים ששיטת Reid צפויה להניב הודאות רבות, שחלק

13 שם, בעמ' 10.

14 שם.

15 זוהי גם הערכת הסנגוריה הציבורית – ראו שם, נספח א.

16 שם, בעמ' 10.

17 שם, נספח א.

ניכר מהן הודאות שווא. לא פלא שמדינות רבות עוברות לשיטת החקירה המתקדמת PEACE.¹⁸

ובחזרה לדוח הוועדה. מייד לאחר הסיכום המצוטט לעיל¹⁹ מובאת בדוח טבלה מאירת עיניים המציגה השוואה של המצב המשפטי בין תריסר מדינות מערביות לפי הפרמטרים האלה: המודל הנהוג בחקירה (שיטת Reid האמריקנית, המסורתית, האגרסיבית והמוכוונת-האשמה, מול שיטת PEACE האנגלית, המתקדמת והמוכוונת-איסוף-מידע); שימוש בשקרים בחקירה; נוכחות סנגור בחקירה; תיעוד חזותי או קולי של החקירה.²⁰ הטבלה מקילה על הקוראים לראות שברוב המדינות אסור לחוקרים לשקר לנחקר, ושברוב המדינות מותרת נוכחות סנגור בחקירה, ורק בישראל גם מותר לחוקרים לשקר לנחקר וגם אסורה נוכחות סנגור בחקירה. כפי שציינה הוועדה, "מרבית המדינות נוטות לאזן בין האמצעים השונים למניעת הודאות שווא ועל כן קיימים בהן פחות גורמי סיכון"; "ניכר כי בישראל קיים מצבור ממשי של גורמי סיכון להודאות שווא".²¹ מצבור ממשי של גורמי סיכון זועק לקביעתם של כללי בטיחות.

על רקע סיכונים אלה, ולאחר סקירת ספרות מאלפת וניתוח טוב של מרבית הסוגיות, הוועדה סיכמה את הדוח בהמלצות לתיקון הדין הנוהג, והמלצותיה נחלקות לארבע קבוצות. הראשונה היא לערוך הכשרות בנושא ההודאה לאנשי המשטרה, לתובעים, לפרקליטים, לסנגורים ולשופטים, שבהן ילמדו את המחקר על גורמי הסיכון להודאות שווא ותוגבר המודעות אליהם.²²

קבוצת ההמלצות השנייה עוסקת במעמד ההודאה:²³ ידיעת פרטים מוכמנים תיחשב ל"דבר-מה נוסף" (התוספת הראייתית הנדרשת על פי הפסיקה באשר להודאה בחקירת המשטרה) רק כשמדובר בפרטים מהותיים לעבירה, ורק כשהפרטים שמסר החשוד בחקירתו לא היו ידועים למשטרה, ואם כבר היו ידועים לה – לאחר שנשללה האפשרות שנמסרו לחשוד בחקירה או הגיעו לידיעתו ממקור אחר; כשמדובר בנאשם קטין או בעל מוגבלות נפשית או שכלית או המצוי בהשפעה ניכרת של חומרים משני תודעה או סובל מתסמונת גמילה בזמן החקירה, תידרש גם ראיית סיוע (בלשון הוועדה: "ראיה חיצונית המסבכת אותו בכיצוע העבירה").²⁴

עניינה של קבוצת ההמלצות השלישית הוא "המלצות נוספות הנוגעות לחשודים המצויים בסיכון מוגבר למסירת הודאות שווא":²⁵ על השופטים להיזהר מפני הרשעה על סמך הודאה של קטינים או של בעלי מוגבלות נפשית או שכלית; על המשטרה להימנע מחקירת חשודים המצויים בהשפעת סמים או בתסמונת גמילה, ועל השופטים להיזהר מפני

18. ההשוואה מפורטת בין שתי שיטות החקירה ראו סנג'רו "ביקורת החקירה המשטרית", לעיל ה"ש 12, בעמ' 217, 231–233, 236–237.
 19. ראו את הטקסט שלאחר ההפניה לה"ש 11.
 20. הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 26.
 21. שם, בעמ' 25 (שני הציטוטים האחרונים, המובאים בסדר הפוך, הם מאותו עמוד).
 22. שם, בעמ' 72.
 23. שם.
 24. שם.
 25. שם, בעמ' 72–73.

הרשעה על סמך הודאות כאלה; יש לשלב את הידע הקיים באשר לסיכון של הודאת שווא כשהנחקר משתייך לקבוצה מוחלשת בהכשרות בגופי אכיפת החוק; אם מתברר שלנאשם יש אישיות בעלת מאפיינים סוגסטיביים (מועד להשפעה) יש להביא זאת בחשבון בהערכת מהימנות הודאתו; יש לקבוע בחוק הנוער שקטין ייחקר רק בידי חוקר נוער; יש לברר עם החשוד בתחילת החקירה את מצבו הבריאותי ואם הוא זקוק לטיפול תרופתי או להנגשה; יש להסדיר מקצוע של "מנגיש צדק" שיתווך את החקירה לנחקר הנזקק לכך; יש לאפשר לקטנים ולבעלי מוגבלות נפשית או שכלית ליווי של סנגור בחקירתם.²⁶

קבוצת ההמלצות הרביעית והאחרונה עוסקת באופן ניהול החקירה:²⁷ יש להימנע משיטות חקירה שמבוססות על ההנחה שהחשוד אשם; יש ללמד את חוקרי המשטרה את מודל החקירה החלופי PEACE ולהכשירם להשתמש גם בו; יש להימנע משיטות חקירה שמגדילות את הסיכון להודאת שווא, מסוג "מקסימיזציה" והצגת מידע מפליל כוזב לחשוד, ומסוג "מינימיזציה" (הבטחה מפורשת להקלה או רמיזה משתמעת); יש לחוקק כללים ברורים באשר להתנהלות החקירה ומשך החקירה; יש להקפיד על מתן זמן סביר להיוועצות החשוד המעוניין בכך עם סנגור, בחדר ייעודי שיוקצה לכך בתחנת המשטרה; יש לתקן את חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים) ולקבוע בו את הזכות להימנע מהפללה עצמית, את זכות השתיקה ואת זכות ההיוועצות לכל חשוד (ולא רק לעצור), ואת נוסח האזהרה של חשוד ואת יידועו על זכויותיו; יש לתעד בוודאו כל ויתור של חשוד על זכות ההיוועצות; על המשטרה ליידע בעל פה וכן למסור לחשוד מסמך בשפתו המיידע אותו באשר לזכויותיו בחקירה; יש להרחיב בהדרגה את תיעוד החקירות.²⁸

הינה כי כן, סקירת הרוח מראה שהוועדה סיפקה המלצות רבות ומגוונות. ואכן, על חלק מההמלצות, כפי שיצוין בהמשך, יש לברך. אולם אף שעל פני הדברים נראה שמדובר בבשורה אמיתית, שתגביר את הבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע בישראל, עיון מעמיק בהמלצות הוועדה, כפי שיעשה להלן, מראה שההמלצות מאכזבות.

ב. גורמי הסיכון העיקריים להודאות שווא ודרכי ההתמודדות עימם

1. הודאות שווא ו"פרטים מוכמנים"; דרישה ל"סיוע חזק" להודאה

(א) הודאות שווא ו"פרטים מוכמנים"

כפי שציינה הוועדה, "כמות ומגוון המחקרים, טווח השנים הרחב שעל פניו הם נערכו והשיעורים הגבוהים של הודאות שווא שנרשמו בהם במגוון של תנאים, מאפשרים לקבוע כי הודאות שווא אינן תופעה שולית".²⁹ לפי המחקרים, הגורמים להודאות שווא הם מגוונים מאוד, ולחוקרי המשטרה, לתובעים ולשופטים אין כלים לזהותן.³⁰ אחד הדברים

26 ההמלצה האחרונה הייתה מקובלת על רוב חברי הוועדה אך לא על כולם – שם, בעמ' 73.

27 שם, בעמ' 73–75.

28 שם, בעמ' 75.

29 שם, בעמ' 27.

30 שם, בעמ' 28.

העיקריים שמטעים שופטים להאמין להודאות שווא הוא השילוב בתוכן של "פרטים מוכמנים" מזירת העבירה, שהמשטרה מצהירה כי לא פרסמה אותם ברבים, ולפיכך ידיעת הנחקר עליהם מתפרשת כסימן חזק להיותו קשור לעבירה. אלא שמחקריו של פרופ' ברנדון גארט מראים שברוב מכריע של הודאות השווא שאותרו במיזם החפות האמריקני משולבים פרטים מוכמנים. הכיזד ייתכן שנחקר חף מפשע ידע לספר על פרטים מוכמנים מזירת העבירה? מסקנת המחקר היא שחוקרי המשטרה מלמדים את הנחקרים פרטים אלה באמצעות שאלותיהם (לעיתים שלא במודע ולעיתים אפילו במודע) ובכך מזהמים את ההודאות.³¹ הבעיה הומחשה אצלנו בפרשת בן-עזרא ובן-ארי, שבה בן-עזרא הורשע ברצח על בסיס הודאתו שכללה "פרטים מוכמנים", וההרשעה אושרה בבית המשפט העליון. אלא שבהמשך איתרה המשטרה אדם אחר שהואשם ברצח – בן-ארי – וגם בהודאתו היו "פרטים מוכמנים", והתביעה הסכימה לזיכוי של בן-עזרא לשם השגת הרשעתו של בן-ארי. בהרשעים את בן-ארי ציינו השופטים שבן-עזרא הודה הודאת שווא ושזיכוי נכון חרף העובדה שהודאתו כללה "פרטים מוכמנים" שהטעו את בית המשפט.³² כפי שכתבה השופטת דורנר, "פרשה זו ממחישה כמה קל לבסס את הרשעתו של אדם על הודאה שניתנה מפיו, ואף למצוא לה ראיות תומכות חיצוניות".³³ מלבד הפסימיות שהפרשה יוצרת באשר להקפדה על סטנדרט ההוכחה המוצהר "מעבר לספק סביר" על ידי השופטים, הפרשה ממחישה את ההטעיה שיוצרים "פרטים מוכמנים" המשולבים בהודאה. דוח הוועדה מתייחס לקושי הגדול בזיהוי הודאות שווא שיוצרים הפרטים המוכמנים, ובין היתר נאמר בו:

פרופסור בועז סנג'רו, שהופיע בפני הוועדה, המליץ לאור זאת שפרטים מוכמנים יוכלו לחזק את ההודאה רק במידה שיוכח כי לא היו ידועים למשטרה בטרם נמסרו מפי החשוד, וכן המליץ כי ניתן יהיה להרשיע על בסיס הודאה רק בתנאי שנלווה לה, בנוסף לידיעת פרטים מוכמנים, גם "סיוע חזק".³⁴

מייד לאחר מכן באה המלצת הוועדה:

הוועדה ממליצה כי ידיעה של פרטים מוכמנים תוכל להוות דבר-מה נוסף להודאה במשטרה רק כאשר מדובר בפרטים מהותיים לעבירה. כן ממליצה

31 Brandon L. Garrett, *The Substance of False Confessions*, 62 STAN. L. REV. 1051 (2010);
 32 Brandon L. Garrett, *Contaminated Confessions Revisited*, 101 VA. L. REV. 395 (2015).
 33 דנ"פ 3391/95 בן-ארי נ' מדינת ישראל, פ"ד נא(2) 388, 377 (1997).
 34 דנ"פ 4342/97 מדינת ישראל נ' אל עבד, פ"ד נא(1) 834, 736 (1988).
 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 29, ה"ש 218 מופיעה ההפניה "ראו הרצאתו של פרופ' בועז סנג'רו, פרוטוקול הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ותיקונן מיום 10.6.2021, ל' סיוון התשפ"א". לצילום ההרצאה גלשו: <https://tinyurl.com/2n7zutck>. למקורות תובנה זו ראו רינת קיטאי-סנג'רו "ידיעה ממשית על נסיבות ביצוע העברה כאמת מידה מבחינה בין הודאות אמת לבין הודאות שווא" ספר אדמונד לוי 581, 609–610 (אוהד גורדון עורך 2017); סנג'רו "ביקורת החקירה המשטרית", לעיל ה"ש 12, בעמ' 233–234.

הוועדה כי פרטים אלו יוכלו לשמש כדבר-מה נוסף רק ככל שלא היו ידועים
למשטרה בטרם נמסרו מפי החשוד, ואם היו ידועים – שנדחתה טענת
החשוד כי הם נמסרו לו במסגרת החקירה או הגיעו לידיעתו ממקור אחר.³⁵

הוועדה הדגישה את מלוא הציטוט האחרון. כאן מודגש רק המשפט האחרון, אשר
להערכתו מחליש את ההמלצה באופן דרמטי. הנאשם כמעט לעולם אינו מסוגל להוכיח
כיצד רכש את המידע, וכמעט תמיד קיימת האפשרות שלמד אותו במהלך החקירה.

(ב) דרישה ל"סיוע חזק" להודאה

ומה באשר לדרישה החשובה ביותר של "סיוע חזק"³⁶ להודאה? הוועדה המליצה על
דרישת סיוע אך ורק באשר לנחקרים חלשים במיוחד: קטינים, נחקרים עם מוגבלות שכלית
או נפשית, נחקרים הנתונים בהשפעה ניכרת של חומרים משני תודעה או שניכר כי הם
סובלים מתסמונת גמילה.³⁷ באשר לקבוצות חלשות נוספות – לרבות זרים, בני מיעוטים
וחברי קבוצות שוליים, חסרי ניסיון בחקירה, בעלי נטייה לסוגסטיה (השאה), בעלי הפרעות
קשב וריכוז, אנשים הזקוקים לטיפול תרופתי שאותו אינם מקבלים במעצר – הסתפקה
הוועדה בהמלצה שעובדה זו "תילקח בחשבון" בהערכת מהימנות ההודאה, לצד המלצה
על שיפור הכשרת החוקרים.³⁸

נראה שהמלצות הוועדה בעניין זה מתאימות לידע שהיה קיים בעבר. אחת התובנות
העיקריות במחקרים החדשים על הודאות שווא היא שבניגוד לאמונה שלפיה חף מפשע לא
יודה בעבירה שלא עבר, לא רק אנשים בעלי חולשות מוכרות מיוחדות, כגון הקבוצות
שמנתה הוועדה, עלולים להודות הודאת שווא בלחץ החקירה, אלא הדבר מתרחש שוב
ושוב גם כשמדובר בנחקרים הנחשבים "נורמלים".³⁹ הוועדה עצמה ציינה במקום אחר –
בעקבות ועדת גולדברג – כי לכל נחקר סף שבירה אישי, וגם בדידות, תשישות נפש ומניעת
שינה עלולות להביא לידי הודאת שווא.⁴⁰ הוועדה גם עמדה בהמשך הדוח בהרחבה על
טכניקות חקירה פסיכולוגיות במסגרת שיטת Reid הנוהגת בישראל, כגון שימוש בשקרים
בדבר ראיות שכביכול קיימות נגד החשוד, אשר מייאשות נחקרים וגורמות להם להודות
חרף היותם חפים מפשע.

אכן, הוועדה הייתה מודעת לכך שגם כשמדובר בנחקרים רגילים, שאינם משתייכים
לאחת מקבוצות הסיכון החלשות, קיימת סכנה של הודאת שווא, בהבחנה בין גורמי סיכון

35 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 29.

36 בחרתי במונח "סיוע חזק" משום שבפסיקה הוחלשה מאוד דרישת הסיוע, עד כי אין במונח "סיוע" כדי
לתאר את הדרישה הרצויה. הסיוע החזק הוא ראייה של ממש, אובייקטיבית וחיצונית (לא מפי הנאשם או
מהתנהגותו) התומכת בהשערה שהנאשם אכן ביצע את העבירה.

37 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 29.

38 שם, בעמ' 37–40.

39 ראו למשל, Brandon L. Garrett, *Innocence, Harmless Error, and Federal Wrongful Conviction*, 1 Wis. L. Rev. 35, 89 (2005).

40 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 13.

הנובעים מהנחקר לבין גורמי סיכון הנובעים מהחקירה: הראשונים מסכנים קבוצות אוכלוסייה חלשות והאחרונים מסכנים את כל הנחקרים.⁴¹ לפיכך הוועדה הייתה סבורה כי אין צורך בדרישת הסיוע לשם הגנה על נחקרים רגילים, ודי בהגבלת גורמי הסיכון הנובעים מהחקירה: מודל החקירה, תרגילי החקירה ותנאי החקירה. אולם כפי שאראה בהמשך, ההגבלות על אופן החקירה שאותן הציעה הוועדה אינן מספקות, ואין בהן כדי להתמודד כראוי עם הסכנה של הודאות שווא.

למעשה, קיים כאן דפוס שכפי שניווכח בהמשך חוזר על עצמו גם בחלקים אחרים בדרך: הוועדה נמנעה מלאמץ אמצעי בטיחות חשוב (1. דרישת סיוע חזק; 2. שינוי שיטת החקירה משיטה מוכוונת-האשמה לשיטה מוכוונת-איסוף-מידע; 3. נוכחות סנגור בחקירה) בנימוק שאין בו צורך, משום שהוועדה המליצה על אמצעים אחרים (בהתאמה: 1. הגבלת גורמי הסיכון הנובעים מהחקירה; 2. הגבלה על שיטות חקירה מניפולטיביות מסוימות; 3. תיעוד החקירה). אלא **שראשית**, האמצעי החלופי שהציעה הוועדה חלש יותר, והיא עצמה מגבילה את תחולתו (בהתאמה: 1. ההגבלה המוצעת היא רק באשר לחלק מגורמי הסיכון הנובעים מהחקירה; 2. רק חלק משיטות החקירה המניפולטיביות נשללות על ידי הוועדה, ובעתיד ייתכן מאוד שתפותחנה שיטות מניפולטיביות חדשות; 3. הוועדה הציעה רק הרחבה מדורגת של התיעוד, שגם בסוף התהליך תחול רק על פשעים).

שנית, תורת הבטיחות המתקדמת דורשת שמערכת שבה הבטיחות היא קריטית (וגם מערכת אכיפת החוק הפלילי היא כזו) תתוכנן כך שתהיה בה יתירות (redundancy) כגיבוי, למשל בדרך של הכפלת פונקציות מסוימות במערכת, כדי שאם גורם אחד ייכשל, הוא לא יכשיל את המערכת בכללותה.⁴² ועדה שתפקידה הוא להמליץ המלצות למניעת הרשעות שווא הייתה צריכה להמליץ על כמה שכבות הגנה מפני הרשעת חפים מפשע (בהתאמה: גם דרישת סיוע חזק; גם מעבר משיטת החקירה Reid לשיטת החקירה PEACE; גם נוכחות סנגור בחקירה; גם תיעוד החקירה) ולא להסתפק בשכבות הגנה מעטות וודאי שלא להסתפק בשכבות הגנה מעטות וחלשות.

מהי מטרתה של דרישת הסיוע החזק? החשש הוא שהשופטים יאמינו להודאות שווא, שהרי לפי המחקרים נמסרות הודאות שווא רבות, ולשופטים אין כלים טובים לזהותן. ללא דרישת הסיוע החזק הדרך מהודאת שווא להרשעת שווא קצרצרה – כפי שמוכיחה המציאות המשפטית. כפי שראינו, גם דרישה של ידיעת פרטים מוכמנים לא תספיק, שהרי לפי המחקרים הם משובצים גם בהודאות שווא. דרישת הסיוע החזק נועדה להגן על החפים מפשע מפני אמונה מוטעית של שופטים להודאות השווא שמסרו בחקירת המשטרה. כולנו אזרחים שעלולים להיות חשודים ונחקרים, ואם לא אנו אז ילדינו; כולנו זקוקים לדרישת הסיוע החזק כהגנה מפני האפשרות הריאלית של הרשעת שווא. אין די בדרישת סיוע (ואפילו סיוע חזק) שמתייחסת אך ורק לקבוצות חלשות אחדות של נחקרים. דרישת הסיוע

41 שם, בעמ' 27–30.

42 סנג'רו בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, לעיל ה"ש 2, בעמ' 48–49, 91–93.

החזק חייבת להיות דרישה כללית, שהרי היא נועדה להבטיח שכאשר מנגנוני הבקרה הלא מספקים שבהם הציעה הוועדה להסתפק כושלים, לא בנקל יורשע חף מפשע. לצד ביקורת המלצות הוועדה אבקש להתייחס בקצרה להמלצה חשובה של הוועדה כי תוקנינה הכשרות לשופטים, לתובעים, לפרקליטים, לסנגורים ולאנשי משטרה, שבהן יילמד המחקר על גורמי הסיכון העיקריים להודאות שווא.⁴³ הדבר חשוב מאוד מבחינה בטיחותית ומקובל מאוד בתחומים אחרים שבהם קיימים סיכונים, כגון תעופה, תחבורה, הנדסה, עבודה ורפואה. לצערי, הרשמים שקיבלתי הם שדוחות הוועדה אינם נלמדים בקרב קבוצות אנשי המקצוע הללו.⁴⁴ מערכת המשפט הפלילי מאמינה שהיא מתפקדת היטב, ואנשיה אינם יודעים עד כמה היא זקוקה לתרבות של בטיחות ולכללי בטיחות.

2. גורמי סיכון הנובעים מהחשוד

בפתח פרק זה שבדוח ציינה הוועדה שני גורמים שנמצאו במחקרים כבעלי השפעה מיוחדת על נכונותם של חשודים חפים מפשע להודות – קטינות ומוגבלות נפשית או שכלית.⁴⁵ חשוב לצטט את האמירה הבאה שבדוח: "ההנחה הרווחת שלפיה רגשות אשם יגבירו בקרב החשוד את הנטייה להודות, לא זכתה עד כה לאישוש במחקר".⁴⁶ ממצא זה חשוב מאוד לשם התמודדות עם הסברה המוטעית שלפיה רק האשמים צפויים להודות. הוועדה סקרה בהרחבה את המחקרים העוסקים בהודאות שווא של קטינים, של בעלי מוגבלות שכלית או נפשית ושל חשודים הנתונים בהשפעת חומרים משני תודעה, והמליצה המלצות חשובות: מנקיטת זהירות וקיום הכשרות לאנשי אכיפת החוק, דרך נוכחות סנגור בחקירה ועד לסיוג משקל ההודאה באמצעות דרישת סיוע – "ראייה חיצונית המסבכת את הנאשם בכיוע העבירה".⁴⁷ כפי שנראה בפרקים הבאים, את ההמלצות החשובות האלה היה צריך להחיל על כל הנחקרים. אולם אפילו כאשר לאוכלוסייה חלשה זו של קטינים ומוגבלים נפשית או שכלית נמנעה הוועדה מלהמליץ על אמצעי בטיחות מספקים מפני גורמי סיכון הנובעים מהחקירה.

3. גורמי סיכון הנובעים מהחקירה

(א) שיטת החקירה

הוועדה סקרה מחקרים העוסקים בהטיות הנובעות מדינמיקת החקירה, לרבות "ראיית מנהרה" (הקונספציה של אשמת החשוד).⁴⁸ לאחר מכן דנה הוועדה בהרחבה במודל

43 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 30.

44 רשמים אלה קיבלתי בשני פאנלים במכון להשתלמות שופטים, בנושא עדויות ראייה ומסדרי זיהוי, שנערכו בשנת 2024 ושבהם התבקשתי לדבר. דיברו שם גם נציגי הסנגוריה הציבורית והפרקליטות אשר השתתפו בדיוני הוועדה והביעו אכזבה מהיותם של דוחות הוועדה מונחים כאבנים שאין להן הופכין.

45 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 30.

46 שם, בעמ' 31.

47 שם, בעמ' 33.

48 שם, בעמ' 40–42.

החקירה תוך כדי פירוט ההבחנה שבין שיטות חקירה הממוקדות באשם, ובמרכזן שיטת Reid, לבין שיטות הממוקדות באיסוף מידע, ובמרכזן שיטת PEACE.⁴⁹ דיון זה, המשתרע על פני שמונה עמודים תמימים – יותר מעשירית מהיקף הדוח כולו (ואולי אפילו ט"ו עמודים וחמישית מהדוח, אם מונים גם את הדיון בשקרים ובתחבולות בחקירה ואת הדיון בתנאי החקירה ובמשך החקירה, שגם הם בעלי זיקה חזקה למיון שיטות החקירה) – צריך היה להניב המלצה נחרצת לזנוח את שיטת החקירה הממוקדת בהאשמה שעדיין נוהגת בישראל ולעבור לשיטת חקירה הממוקדת באיסוף מידע. למרבה הצער, הדבר לא קרה, מלבד בדעת המיעוט של הסנגוריה הציבורית המובאת כנספח לדוח. זאת, חרף העובדה שהוועדה סקרה מחקרים המלמדים ש"שיטות ממוקדות-אשם מציבות חשודים בסיכון גבוה יותר למסירת הודאות שווא",⁵⁰ ושמודל PEACE, המשתיך לשיטות איסוף המידע, מקטין את "כמות הודאות השווא מבלי להקטין את כמות הודאות האמת"⁵⁰ ויצר שיפור במדינות רבות.

אם כן, מה המליצה הוועדה, לאחר סקירת המחקרים? הוועדה חזרה על יתרונות מודל החקירה PEACE וכתבה:

על כן, באופן עקרוני, ראוי היה לאמצו כמודל החקירה של משטרת ישראל... יחד עם זאת, רוב חברי הוועדה מקבלים את עמדת משטרת ישראל, שלפיה לפחות נכון להיום, קיים קושי במתן המלצה גורפת לאמץ את מודל ה-PEACE כמודל החקירה הבלעדי של המשטרה. קושי זה נובע הן מגורמים תקציביים והן מהצורך בלימוד נוסף של המודל ואתגריו.⁵¹

שימו לב למבנה הלוגי שבדוח הוועדה:

1. הנחה: שיטת החקירה המקובלת במשטרת ישראל יוצרת סיכון גדול למסירת הודאות שווא, שצפויות להביא לידי הרשעות שווא.
  2. הנחה: קיימת שיטת חקירה טובה יותר שמקטינה את הסיכון להודאות שווא מבלי להקטין את כמות הודאות האמת. השיטה מצליחה בעוד ועוד מדינות שעוברות אליה.
  3. הנחה: המשטרה טוענת שקשה לה לעבור למודל החקירה החדש.
  4. מסקנה: הוועדה לא תאיץ במשטרה לעשות שינוי בטיחותי שאינה חפצה בו גם אם היעדר השינוי מביא להודאות שווא ולהרשעות שווא המבוססות עליהן.
- יזכר כי אין מדובר רק בעמדת המשטרה אלא גם במסקנה של ועדה ציבורית שהמנדט שלה הוא להמליץ המלצות למניעת הרשעות-שווא ולתיקונן. לא ברור מדוע יש לשאול את המשטרה מה נוח לה יותר. תפקיד הוועדה הוא להמליץ על אילוצים בטיחותיים שיש לכפות על המשטרה.
- ומהם אותם קשיים ארגוניים-תקציביים? והרי במדינות רבות כבר מופעל מודל PEACE בהצלחה. על פני הדברים לא אמור להיות הבדל בין עלות העסקתו של חוקר משטרה

49 שם, בעמ' 42–50.

50 שם, בעמ' 45 (שני הציטוטים שלעיל).

51 שם, בעמ' 50.

שפועל בשיטת Reid לבין עלות העסקתו של חוקר שפועל בשיטת PEACE. אשר לחוקרים חדשים – לא אמור להיות הבדל גם בעלות ההכשרה. אשר לחוקרים ותיקים – המשטרה עצמה טענה לפני הוועדה שהיא ממילא מלמדת את חוקריה גם את שיטת PEACE.⁵² אפילו אם לא דייקה בדיווח זה – תתכבד ותלמד אותם. העלות איננה נחזית כגבוהה. אפשרות נוספת, מעציבה למדי, היא שהמשטרה מעריכה שחלק מהחוקרים שהיא מעסיקה מסוגלים רק ללחוץ על אנשים להודות ולשקר להם ואינם מסוגלים ללמוד שיטה חדשה שבה צריך להאזין לגרסתו המלאה של החשוד ולאחר מכן לעמת אותו עם הראיות מבלי לשקר לו. אם אכן יש חוקרים שרמתם כה נמוכה עד כי אינם מסוגלים ללמוד את השיטה החדשה – ראוי להשקיע את התקציב הדרוש להחליפם בהקדם בחוקרים מוכשרים יותר, שהרי חירות האזרחים ספק מופקדת ספק מופקרת בידיהם.

ככלל, תיתכנה שתי גישות באשר למעמד השיקול התקציבי בהמלצות הוועדה. לפי הגישה הראשונה, העדיפה בעיניי, מכיוון שכתב המינוי של הוועדה קבע שתפקידה הוא לבחון את החששות להודאות שווא, לראיות מדעיות מוטעות ולזיהוי מוטעה ולהציע דרכים לצמצומם,⁵³ לא הייתה הוועדה צריכה לשקול כלל את השיקול התקציבי אלא להותירו למחוקק בבואו לאמץ את המלצות הוועדה. לפי הגישה השנייה, אומנם הוועדה יכולה לשקול את כל השיקולים הרלוונטיים, לרבות השיקול התקציבי, אך עליה לתת מעמד בכורה לשיקול של מניעת הרשעות שווא. גם אם אין מאמצים את הגישה הראשונה, עדיין לא ברור מדוע הוועדה מעניקה משקל כה גדול לשיקול התקציבי ואיננה מוכנה להטיל על המשטרה אילוץ כדי להשיג את המטרה הראשונה של מניעת הרשעות שווא. נוסף על כך, דיון הוועדה בשיקול התקציבי הוא כלאחר יד, ללא הצגת העלויות הכרוכות בשינוי שיטת החקירה. יצוין כי האמור כאן באשר למקום השיקול התקציבי בהחלטות הוועדה הוא רלוונטי גם להמלצות בטיחותיות נוספות שכפי שנראה בהמשך, הוועדה נמנעה מהן (בין היתר) בשל שיקולים תקציביים: נוכחות סנגור בחקירה ותיעוד חזותי וקולי מלא של כל החקירות.

כך או אחרת, נראה כי במקום להיות קשובה למצוקותיהם של האזרחים והתושבים הנחקרים יום יום בשיטת החקירה המקובלת בישראל, הייתה הוועדה למניעת הרשעות שווא קשובה דווקא לקשיים הארגוניים של משטרת ישראל. כפי שאציע בחלקו האחרון של המאמר, ייתכן מאוד ששורש הרע הוא בהרכבה אוכף החוק של הוועדה ובניסיון להגיע להסכמה רחבה. מכנה משותף הוא בדרך כלל נמוך.

להשלמת התמונה יש לציין שהימנעות הוועדה מלהמליץ על אימוץ שיטת החקירה PEACE כשיטת החקירה המרכזית איננה נובעת רק מהשיקולים הארגוניים-תקציביים אלא גם מההנחה שדי בהטלת הגבלות על שיטות חקירה מניפולטיביות מסוימות.⁵⁴ ראשית, כפי שאראה בהמשך, אין די בהגבלות שהציעה הוועדה להטיל על שיטות החקירה. שנית, כל עוד אין מתמודדים עם שורש הרע של שיטת חקירה מוכוונת-האשמה, כל הגבלה שתוטל

52 שם, בעמ' 10.

53 החלטה של שרת המשפטים בעניין "כתב מינוי לוועדה למניעת הרשעות שווא ותיקונן" (17.6.2018); הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 1.

54 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 50.

על שיטות מניפולטיביות מסוימות תוליך את החוקרי המשטרה לפתח שיטות מניפולטיביות חדשות שטרם הוגבלו.⁵⁵

(ב) שקרים ותחבולות בחקירה

בהמשך הפרק "גורמי סיכון הנובעים מהחקירה", לאחר הדיון במודל החקירה, דנה הוועדה בשקרים ובתחבולות בחקירה.⁵⁶ הוועדה עמדה על כך שניתן לחלק את תחבולות החקירה, שמקובלות בעיקר במודל Reid, ל"מקסימיזציה" (יצירת מצג שווא שלפיו מצב החשוד חמור באמצעות שקרים ואפילו בהצגת ראיות מפלילות בדויות) מול "מינימיזציה" (הצגת העבירה ותוצאותיה כלא חמורות). מחקרים מלמדים שתחבולות כאלה מגדילות במידה ניכרת את מספר ההודאות הנגבות מחשודים – גם מאשמים וגם מחפים מפשע – בין היתר משום שהם מפרשים אותן כאיומים או כהבטחות. עוצמת הראיות המוצגות לנחקרים גורמת להם לחוש לכודים ולהודות.⁵⁷ כשמשקרים לנחקר חף מפשע שקיימות ראיות מפלילות נגדו (ודאי כשמציגים לו ראיות בדויות) נוצרות שלוש סכנות: האחת – הוא עלול להשתכנע שעבר עבירה שלא עבר (בייחוד אם היה במצב של ערפול חושים); השנייה – הוא צפוי לחשוב שאין סיכויים שיאמינו לו ולכן יודה הודאת שווא בניסיון לשפר את מצבו; השלישית – בניסיון להסביר את הראיות המפלילות, שהנחקר איננו מעלה על הדעת שהן בדויות, הוא מסתבך בשקרים שבהמשך משכנעים את בית המשפט באשמתו ועלולים לשמש חיזוק לראיות התביעה.⁵⁸

הוועדה ציינה שהשימוש בשקרים בחקירה מקובל בארצות הברית לפי המודל Reid, וכן במדינות נוספות, ואסור באנגליה לפי המודל PEACE, ובמדינות נוספות באירופה.⁵⁹ כזכור, הדוח הוא ישראלי וכתבה אותו בעברית ועדה ציבורית ישראלית, אך הוועדה נמנעה מלציין שהשימוש בשקרים נפוץ מאוד בחקירות של משטרת ישראל, ואף אושר בבית המשפט העליון כתחבולת חקירה לגיטימית.⁶⁰

מה המליצה בעניין זה הוועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן? הוועדה המליצה להימנע מטכניקות של מקסימיזציה, להימנע מהצגת מידע מפליל כווב לחשוד – הן הצגת

55 כך סבורה גם הסנגוריה הציבורית – שם, בנספח א – "הערת הסנגוריה הציבורית בנושא מודל החקירה": "במציאות שבה תפיסת היסוד הבעייתית של שיטה מוכוונת-האשמה ממשיכה להכתיב את ההתנהלות בחדרי החקירות, ברי כי כל ויתור על אמצעי חקירה מרכזיים יחייב באופן בלתי נמנע פיתוח אמצעים אחרים בעלי אפקט דומה והשלכות זהות. אמצעים שכאלו לא יהיו שונים באופיים ומהותם מקודמיהם, ויוסיפו להעמיד חפים מפשע בסיכון מוגבר להודאת שווא".

56 שם, בעמ' 51–56.

57 שם.

58 רינת קיטאי-סנג'ור "איסור לשקר לחשוד באשר לקיום ראיות מפלילות" **מחקרי משפט** לב 315, 356 (2019); ובעקבותיה גם: הילה שפרלינג-סטרן וליל פטישי "שיטות חקירת חשוד והסיכון להודאת שווא" **הסניגור** 4 274 (2020).

59 **הדוח**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 55–56.

60 סנג'ור "ביקורת החקירה המשטרתית", לעיל ה"ש 12, בעמ' 236–237; הוועדה רומזת על כך במשפט קצר בפרק קודם – **הדוח**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 10 ("האיסורים על... או שקרים בחקירה – הנגזרים ממודל PEACE – אינם תקפים בישראל").

ראיה בדויה והן שקר בדבר קיומה, ולהימנע מטכניקות של מינימיזציה – הן הבטחה להקלה בעונש והן רמיזה משתמעת או שכנוע הנחקר לאמץ הסבר או מניע לעבירה. זוהי המלצה חלשה. לשם יצירת בטיחות מפני הרשעות של חפים מפשע על סמך הודאות שווא צריך לאסור לחלוטין שימוש בטכניקות פסולות אלה. הוועדה מחלישה עוד יותר את המלצה, בקובעה כי "מן הראוי להימנע מטכניקות כאלה וככל שנעשה בהן שימוש, יש לתת לכך משקל ממש בהערכת מהימנות ההודאה, בשים לב לכלל נסיבות העניין, ובכלל זה למאפייני הטכניקה שבה נעשה שימוש ולהשפעת השימוש בטכניקה על הנאשם".⁶¹ כאמרתו האלמותית של שדר הספורט יורם ארבל, "ככה לא בונים חומה!". במשטרת ישראל קיימת מסורת ארוכת שנים של שימוש בטכניקות כאלה בחקירה, ובתביעה המשטרית, בפרקליטות ובבתי המשפט קיימת מסורת ארוכת שנים של הכשרתן והתבססות על ההודאות שהן מולידות. כל המחקרים שסקרה הוועדה בדבר הסכנות להודאות שווא ולהרשעות שווא שיוצרות הטכניקות הפסולות האלה לא ישכנעו את אנשי מערכת אכיפת החוק לשנות באופן דרמטי את הרגליהם. נדרשת המלצה על פסילה קטגורית של הודאה שנגבתה בשיטות כאלה. ההמלצה האומללה להפחית ממשקלה של הודאה שכך נגבתה לפי נסיבות העניין מזמינה את חוקרי המשטרה להמשיך ב"מלאכת הקודש" של "המלחמה בפשיעה" כתמול שלשום ומתווה לשופטים את ההנמקה המשפטית להכשרת ההודאות. מהתרשמותי, המבוססת על עשרות שנים של חקר הנושא, נדירים המקרים שבהם שופטים קובעים שמשקלה של הודאה איננו מספיק לשם הרשעה. נער יספרם.

סוגיה אחרונה שבה דנה הוועדה בפרק "גורמי סיכון הנובעים מהחקירה" לאחר הדיונים במודל החקירה, בשקרים ובתחבולות בחקירה, היא תנאי החקירה ומשכה.⁶² בחלק זה הציעה הוועדה כמה המלצות די טובות, שיש לקוות שתאומצנה בשינויים מסוימים.⁶³ הוועדה סקרה מחקרים המלמדים שלמשך החקירה השפעה על הסיכון להודאת שווא, בין היתר משום שחקירה ממושכת מתישה את הנחקר ופוגעת בביצועיו הקוגניטיביים וביכולתו לקבל החלטות, עד כי אינו מסוגל לעמוד על חפותו. גם לתנאי החקירה, ובמיוחד למידת ניתוקו של הנחקר מסביבתו הטבעית, השפעה מכרעת בעניין זה.⁶⁴

61 שם, בעמ' 56.

62 שם, בעמ' 57–58.

63 עם זאת אפשר היה להמליץ המלצה משופרת. ראו בועז סנג'רו "הצעה למלא בתוכן את הצעת חוק יסוד: זכויות בהליך הפלילי" פורום עיוני משפט מו 1, 11 (2023), ס' 11 להצעה "זכויות בהליך חקירה" – "11. (א) חקירת עבירה תיעשה בדרך שתבטיח שמירה על כבודו של אדם, על גופו ועל זכויותיו לפי כל דין.

(1א) מבלי לגרוע מכלליות האמור לעיל, אין להפעיל כנגד הנחקר לחץ פיזי, אין לאיים עליו, אין להשפילו, אין לשקר לו, במיוחד כאשר לקיומן של ראיות מפלילות נגדו, ואין לחקור אותו יותר משעתיים ברציפות ויותר משש שעות ביממה.

(2א) ככלל, חקירה תיערך ללא מעצר. החקירה איננה עילה למעצרו של הנחקר.

(ב) אדם זכאי שיודיעוהו את החשד המיוחס לו לפני גביית הודעתו כחשוד".

64 הודות, לעיל ה"ש 3, בעמ' 57; קיטאי-סנג'רו, לעיל ה"ש 34, בעמ' 596–597: "[...] חקירה בתנאי מעצר פועלת כדי לערער את יכולת התנגדותו של הנחקר. ואכן, מעצר מבודד את החשוד ממשפחתו, מחבריו וממקום העבודה, מנתק אותו מפעילויות יום-יומיות וגורם לו לאבד שליטה על חייו. בידוד זה מסייע

המלצת הוועדה היא "לקדם חקיקה הקובעת כללים ברורים בכל הנוגע להתנהלות החקירה ומשכה, לרבות כלל שלפיו לא ייחקר חשוד במשך יותר מארבע שעות ברצף ללא הפסקה וכי חשוד יהיה זכאי לפחות לשש שעות שינה רצופות מתוך 24 שעות שבהן הוא מצוי בחקירה. כן ראוי לקבוע זכויות נוספות העומדות לנחקרים, לרבות הזכות לשימוש בשירותים, הזכות למזון ולשתיה, הזכות ללבוש הולם, הזכות לקיום מצוות ודת והזכות לקיום קשר טלפוני".⁶⁵

ג. אמצעים נוספים למניעת הודאות שווא

פרק זה שבדוח הוועדה עוסק בשלושה אמצעים למניעת הודאות שווא: זכות ההיוועצות והיידוע; נוכחות סנגור בחקירה; תיעוד חזותי וקולי של החקירה.⁶⁶

1. זכות ההיוועצות והיידוע

הוועדה סקרה מחקרים שנערכו בחו"ל המלמדים שכרוב מוחלט מהמקרים שנחשפו של הרשעות שווא על בסיס הודאות שווא, ויתרו הנחקרים על זכותם להיוועץ בסנגור. נחקרים חפים מפשע נוטים יותר (לעומת כלל הנחקרים) לוותר על זכות זו.⁶⁷ מסקירת המחקרים נשמט דוח מאלף של הסנגוריה הציבורית בישראל, שלפיו רוב העצורים נחקרים במשטרה לפחות פעם (קריטית מאוד) לפני שהם מצליחים לממש את זכות ההיוועצות. סעיף 34(ד) לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה – מעצרים), התשנ"ו-1996 מאפשר להשהות פגישה בין עצור לבין סנגורו כאשר החשוד נמצא בעיצומם של הליכי החקירה. המשטרה משתמשת בו שימוש יתר: לפי ממצאי הסנגוריה הציבורית, לפחות בעבר המצב הרגיל היה שעצור אינו פוגש את סנגורו לפני חקירתו הראשונה.⁶⁸ אומנם דוחות מאוחרים יותר מראים שיפור ניכר בעניין זה,⁶⁹ אך החשש עדיין קיים. במצב דברים כזה נדרשת חקיקה שלפיה על זכות ההיוועצות להתממש עוד לפני תחילת החקירה.⁷⁰

לחוקרים לחלץ הודאות [...] שימוש בטקטיקות פסיכולוגיות כדי לשבור את התנגדותו של החשוד נופל על קרקע פוריה". ראו גם רינת קיטאי-סנג'רו "תנאי כליאתם של עצורים – בין חזקת החפות לכבוד האדם" **ספר אורי קיטאי** 293 (בועז סנג'רו עורך 2007); Hagit Lernau, *A Research Evaluation of the Israeli New Pretrial Detention Act*, 35 *ISR. L. REV.* 266, 267 (2001); Boaz Sangero, *Miranda Is Not Enough: A New Justification for demanding "Strong Corroboration" to a Confession*, 28 *CARDOZO L. REV.* 2791, 2799 (2007); דליה צמריון חלק "עיוותי דין בחקירה בהקשר למניעת זכויות הנחקר" **הרשעות שווא: היבטים פילוסופיים, פסיכולוגיים וארגוניים** 243, 257 (רונית פלד-לסקוב, אפרת שהם ומאיר כרמון עורכים 2012).

65 **הדוח**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 58. השוו להצעתי המובאת לעיל בה"ש 63.

66 שם, בעמ' 58-72.

67 שם, בעמ' 58.

68 עניין **יששכרוב**, לעיל ה"ש 8, בפס' 11 לפסק דינה של הנשיאה ביניש, שם מתייחס בית המשפט העליון לדוח הסנגוריה.

69 הסנגוריה הציבורית **דוח פעילות שנתי 2022** 43-44 (2022); הסניגוריה הציבורית **דוח פעילות שנתי 2023** 56 (2023). לפי דוחות הסנגוריה, שיעור הפונים שבקשתם לייצוג הועברה מהמשטרה לפני

הוועדה העריכה כי למימוש זכות ההיוועצות לפני החקירה ובמהלכה חשיבות מכרעת לשם מניעת הודאות שווא והמליצה "להקפיד הן על מתן זמן סביר לעריכת ההיוועצות והן על עריכתה בתנאים נאותים, בחדר ייעודי שיוקצה לכך בתחנת המשטרה".⁷¹ אך למשטרה החוקרת בשיטת Reid, שמטרתה המוצהרת היא גביית הודאות מהנחקרים, אין מוטיבציה חזקה להקפיד בעניין זה. ואכן, הוועדה לא הסתפקה בהמלצה כללית להקפיד אלא הוסיפה והמליצה לעגן את הדברים בחקיקה. נוכח חשיבות הדברים הם מובאים בזה בנוסחה המקורי:

הוועדה ממליצה לתקן את חוק חקירת חשודים בהתאם להמלצות ועדת נאור ולקבוע בחוק את הזכות להימנע מהפללה עצמית, זכות השתיקה וזכות ההיוועצות בעורך דין, כמו גם את נוסח האזהרה של חשוד ואת יידועו על זכויותיו. בתוך כך ממליצה הוועדה לקבוע, בהתאם להמלצות ועדת נאור ולפסיקת בית המשפט העליון, כי זכות ההיוועצות בטרם חקירה עומדת לכל חשוד ולא רק לחשודים שהנם עצורים.⁷²

עוד הוסיפה הוועדה ש"במקרה שבו ויתר חשוד על זכות ההיוועצות, תתעד המשטרה את ויתורו בהקלטת וידאו-אודיו, וכי יסופקו למשטרה האמצעים הדרושים לכך".⁷³ "לבסוף, ממליצה הוועדה כי המשטרה תיידע חשודים, בכתב ובעל פה, בדבר הזכויות הספציפיות העומדות להם בחקירה... המידע בדבר זכויות אלה יימסר לחשוד גם במסמך הכתוב בשפה שאותה הוא דובר".⁷⁴

ברומה להמלצות הנוגעות לתנאי חקירה, המלצות אלו הן טובות וחשובות. שונים הדברים כשמדובר בהמלצות הבאות של הוועדה, העוסקות בזכות לנוכחות סנגור בחקירה ובתיעוד חזותי וקולי של חקירות.

2. נוכחות סנגור בחקירה

הוועדה עמדה על חשיבותה הרבה של נוכחות סנגור בחקירה, לרבות הפחתת תחושת בדידותו של הנחקר; מניעת התנהגות אסורה של החוקרים; מניעת חקירה ממושכת מדי,

70 החקירה מתוך כלל הבקשות לייצוג על ידי הסניגוריה הציבורית בשלב המעצר עלה מ-17.83% בשנת 2013 ל-73.6% בשנת 2022 ול-74.5% בשנת 2023.

71 השוו סנגורו "הצעה למלא בתוכן את הצעת חוק יסוד זכויות הליך הפלילי", לעיל ה"ש 63, בעמ' 10, ס' 9 (א) "ייצוג משפטי" – 9. (א) כל אדם זכאי להיוועץ בעורך דין בנוגע לחקירה פלילית שבה הוא נחקר כחשוד, ללא דיחוי ולפני החקירה. ההיוועצות תתקיים בפרטיות ותוך שמירה על סודיות" (ההדגשה הוספה).

72 הדוח, לעיל ה"ש 3, בעמ' 60.

שם.

73 שם. יצוין כי לא מובן מדוע המשטרה "עושה עניין" מהקלטה ומאמצעי הקלטה בעידן שבו לכל שוטר יש ודאי טלפון נייד שבו ניתן לתעד את הווייתור על זכות ההיוועצות באיכות צילום והקלטה מצוינת.

שם.

ועוד.⁷⁵ הוועדה ציינה כי "כל מדינות העולם המערבי אימצו הסדרים המאפשרים נוכחות של סנגור בחקירה במתכונת זו או אחרת".⁷⁶ לאחר סקירה זו של המצב במדינות אחרות, שניתן להתקנא בהן, ציינה הוועדה שבישראל חשודים אינם זכאים לנוכחות סנגור בחקירתם – אפילו כשמדובר בקטינים ובנחקרים מקבוצות פגיעות אחרות. והינה המלצתה המאכזבת של הוועדה:

ההחלטה לאפשר לסנגורים לנכוח בחקירותיהם של חשודים גם בישראל היא החלטה הדורשת שינוי משמעותי הן בסדרי עבודתה של המשטרה והן בעבודת הסנגוריה הציבורית, שסביר כי תיקח על עצמה חלק גדול מהייצוג בהליך זה. לכך יש להוסיף הן את עמדת משטרת ישראל שלפיה אין לאמץ הסדר כזה והן את עמדת לשכת עורכי הדין, שלפיה ניתן להסתפק בנוכחות סנגור בחקירתם של חשודים מסוימים, או בנקודות זמן מסוימות בחקירה. לאור זאת, ובהתחשב בכך שדוח הוועדה כולל שורה של פתרונות חלופיים כגון הרחבת חובת התיעוד החזותי/קולי, הוועדה אינה ממליצה כי כל חשוד יהיה זכאי לליווי על ידי סנגור בחקירתו. עם זאת, רוב מחברי הוועדה סבורים כאמור כי ככל שמדובר בחשודים המצויים בסיכון מוגבר למסירת הודאת שווא, קרי, קטינים ואנשים עם מוגבלות שכלית או נפשית, יש לאפשר לאותם חשודים להיות מלווים בידי סנגור במהלך חקירתם.⁷⁷

ראשית, לא ברור היחס הפטרנליסטי של הוועדה כלפי הסנגוריה הציבורית: הוועדה הייתה מוטרדת מכך שקביעת זכות של הנחקר לנוכחות של סנגור תחייב את הסנגוריה בעבודה נוספת, אך בהמשך הדוח נאמר שהסנגוריה תומכת בהרחבת הזכות לנוכחות סנגור בחקירה כך שלא תוגבל לקבוצות הפגיעות.⁷⁸ **שנית**, תמוהה ההתחשבות היתרה של הוועדה בסדרי עבודת המשטרה. הוועדה הייתה אמורה ליצור בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע ולא להקל על המשטרה. **שלישית**, אם בדבריה על סדרי עבודתן של המשטרה ושל הסנגוריה הציבורית מכוונת הוועדה לשיקול התקציבי, מתאימה גם כאן הביקורת שנמתחה לעיל, הן על מעמד השיקול התקציבי בהמלצות הוועדה והן על שהוועדה איננה מפרטת כלל מהן העלויות הצפויות מאימוץ המלצת בטיחות בדבר נוכחות סנגור בחקירה. **רביעית**, ההמלצה לקבוע זכות לנוכחות סנגור בחקירה שתוגבל רק לקבוצות החלשות ביותר ולא תינתן לכלל הנחקרים – שרובם ככולם חלשים מאוד מול כוחה העצום של המשטרה – היא מאכזבת מאוד ואיננה מתיישבת עם דברי הוועדה בדבר חשיבות הזכות וסקירתה את המצב במדינות מערביות אחרות.

כיצד ניתן להסביר (אם כי בוודאי לא להצדיק) את הפער העצום בין הסקירה התאורטית וההשוואתית לבין ההמלצות? הוועדה סבורה כי שילוב פתרונות חלופיים כגון תיעוד חזותי

75 ש.ם.

76 ש.ם, בעמ' 61.

77 ש.ם, בעמ' 63.

78 ש.ם, בעמ' 64.

וקולי של החקירה הוא פתרון חלופי לנוכחות סנגור בחקירה.⁷⁹ אולם גם כאן הדוח מסתפק ברמת יתירות נמוכה ולא בטיחותית, ואף הפתרון החלופי של תיעוד חזותי וקולי של החקירה אינו מספק הגנה מספקת מפני הרשעות שווא, כפי שניזכר בפרק הבא. עמדה עוד פחות רצויה העלו חברי המיעוט בוועדה:

החשש שהועלה ביחס לנוכחות סניגור בחקירה נבע, בין היתר, נוכח אופייה של החקירה במשפט הישראלי, המתבססת במידה רבה על השיח הבין-אישי בין החוקר לנחקר בעת החקירה. שיח זה חשוב ביותר לצורך מימוש האינטרס הציבורי של הגעה לחקר האמת, גילוי עבירות והעמדת עבריינים לדין. לפיכך, אף אם הסנגור יידרש שלא להתערב במהלך החקירה ויותר גורם פסיבי, עצם נוכחותו בחקירה עלולה לפגוע בדינמיקה של החקירה, למנוע שיתוף פעולה של החשוד בחקירה ולמעשה להפוך את החקירה להליך טכני ועקר. בנוסף, חשיפת הסניגורים לחומרי החקירה עלולה להעמיד אותם בדילמות אתיות כבר בשלב החקירה.⁸⁰

יצא המרצע מן השק! חברי המיעוט בוועדה אומרים למעשה כך: אנו מעוניינים להמשיך ללחוץ על נחקרים להודות. נא לא להפריע לנו. ואותה ועדה למניעת הרשעות שווא, שהצהירה באותו הדוח כי מודל החקירה מוכוונת-האשמה Reid הנוהג במשטרת ישראל יוצר סכנה גדולה של הודאות שווא ובעקבותיהן הרשעות שווא, מקבלת משום מה בהבנה את עמדת המשטרה המגוננת על "השיח הבין-אישי בין החוקר לנחקר".⁸¹ נוסף על כך, חברי המיעוט מתייחסים בכובד ראש לטענה המקוממת שלפיה יש לסמוך על חוקרי המשטרה, אך יש לחשוד בציבור הסנגורים. נראה שגם חברי המיעוט חשו שהטיעון שלהם חלש ולא משכנע, ולכן הוסיפו:

מעבר לכך, הדרישה לנוכחות סניגור בחקירה מעוררת אף קשיים יישומיים. בהקשר זה יש לתת את הדעת לכך שקביעת חובה או זכות לנוכחות בחקירה תחייב זמינות גבוהה של הסניגורים, אשר יצטרכו להגיע לחקירת החשוד מעכשיו לעכשיו ולעיתים יום אחר יום.⁸²

ראשית, באשר ל"קשיים יישומיים", לפי הוועדה "כל מדינות העולם המערבי אימצו הסדרים המאפשרים נוכחות של סנגור בחקירה במתכונת זו או אחרת"⁸³ – נראה שגם סנגורי ישראל צפויים להצליח לעמוד במשימה. **שנית**, הסנגוריה הציבורית, שאמורה לשאת בעיקר נטל הייצוג, הביעה כאמור תמיכה בקביעת זכות רחבה לנוכחות סנגור בחקירה – שאינה מוגבלת לקבוצות הפגיעות ביותר. **שלישית**, גם חוקרי המשטרה צריכים ו"יצטרכו

79 שם, בעמ' 63.

80 שם, בעמ' 65.

81 ישעיהו יא 6: "וגר זאב עם פבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בס".

82 **הדוח**, לעיל ה"ש 3, בעמ' 66.

83 שם, בעמ' 61.

להגיע לחקירת החשוד מעכשיו לעכשיו ולעיתים יום אחר יום", ואיש אינו מעלה על הדעת לגרוע אותם ממעמד החקירה.

3. תיעוד חזותי וקולי של החקירה

הוועדה סקרה את הספרות המחקרית בנושא ואיתרה בה כמה סיבות לאפשרות שתיעוד חזותי של חקירות יפחית את הסיכון להודאות שווא: האחת – הוא עשוי למנוע התנהגות אסורה של חוקרי המשטרה; השנייה – הוא מאפשר משוב לחוקרים ושיפור של הכשרותיהם; השלישית – הוא מאפשר לחוקרים לצפות בחקירה ולמקד את המשכה; הסיבה הרביעית – התיעוד עשוי למנוע הסתמכות של התובעים ושל השופטים על הודאות שווא.⁸⁴ לאחר מכן סקרה הוועדה בהרחבה את המצב במדינות אחרות ואיתרה מגמה ברורה של הרחבת חובת התיעוד.⁸⁵ יתרה מזו, בחלק מהמדינות נקבע כלל של פסילה מוחלטת של הודאות שנגבו בחקירות לא מתועדות, או נקבעה חזקה שהן פסולות.⁸⁶

משום מה הוועדה הייתה מוטרדת מאוד מהעלויות הכרוכות בהרחבת התיעוד. היא ציינה שיש מדינות שבהן הרחבת התיעוד נעשתה בהדרגה בשל עלויות אלה. הוועדה ציינה שאומנם עלות ההקלטה עצמה נמוכה, שהרי ממילא חדרי החקירות מצוידים במצלמות, אך הוסיפה ש"יש לקחת בחשבון גם את העלויות הנלוות, כגון הזמן והמשאבים שיידרשו לתביעה ולהגנה בכדי לעבור על התיעוד החזותי במלואו ולחלופין, את עלויות התמלול הגבוהות ואת כוח האדם הדרוש לקריאה יסודית של התמלילים".⁸⁷ לבסוף העניקה הוועדה משקל מכריע לעמדת חבריה מהפרקליטות ומהתביעה המשטרית:

במסגרת דיוני הוועדה, הביעו פרקליטות המדינה והתביעה המשטרית את עמדתן, שלפיה לא ניתן לקבל החלטה האם להגיש כתב אישום נגד חשוד שחקירתו תועדה בתיעוד חזותי-קולי מבלי לצפות בתיעוד החקירה, או לכל הפחות לקרוא את תמלול החקירה במלואו. החלטה כזו תהיה בלתי מקצועית ואף עלולה לגרום עינוי דין לחשוד, שהחלטה על הגשת כתב אישום נגדו תתקבל מבלי שהתביעה התרשמה ממהלך החקירה המלא.⁸⁸

חוששני שיש כאן כשל לוגי. מבנה הטיעון הוא כזה:

1. הנחה: ללא צפייה בתיעוד החקירה לא ניתן לקבל החלטה מקצועית אם להגיש כתב-אישום;
2. הנחה: קשה לתובעים לצפות בהקלטות (הדבר מצריך זמן);
3. מסקנה: מוטב שלא תהיינה הקלטות כלל.

84 שם, בעמ' 66.

85 שם, בעמ' 67-71.

86 שם, בעמ' 68.

87 שם, בעמ' 70.

88 שם, בעמ' 71.

תהייה: האם אז תהיה ההחלטה מקצועית יותר? האם אז לא תסכן ההחלטה חפים מפשע? רק כי הפרקליטות והתביעה המשטרית לא ידעו על הבעיות שאולי קיימות בחקירה?

ראשית, העמדה המובאת בדוח מזכירה את המיוחס לכת היענה, הטומנת ראשה בחול כדי לא לראות את המתרחש, תוך כדי החלפת החול בהיעדר הקלטה. **שנית**, אפילו אם חוקרי המשטרה והתובעים לא יצפו בתיעוד החקירה – מדוע למנוע זאת מהסנגור? הרי אם ימצא בתיעוד קטעי חקירה בעייתיים, יוכלו החוקרים והתובעים לצפות בהם ולהשיב על טענותיו. **שלישית**, ההימנעות מהקלטה היא בעייתית במיוחד בשיטת משפט שאיננה מתירה נוכחות סנגור בחקירה: הפיקוח מוסר גם מלכתחילה וגם בדיעבד. הוועדה אינה מסתייגת מטיעון זה של הפרקליטות ושל התביעה המשטרית, אלא מבססת עליו את המלצתה בנושא:

הוועדה סבורה כי באופן עקרוני, מן הראוי שחקירותיהם של כל החשודים יתועדו בתיעוד חזותי-קולי. עם זאת, לאור ההשלכות התקציביות שעשויות להיות להרחבת חובת התיעוד וההיערכות הנדרשת בנושא זה, הוועדה ממליצה כי הרחבה זו תתבצע בהדרגה, וזאת בכפוף להקצאת המשאבים הדרושים ולחלופין, רק לאחר השלמת האפשרות לתמלול אוטומטי של החקירות. בכפוף להקצאת המשאבים וההתקדמות הטכנולוגית האמורה, ממליצה הוועדה כי בשלב הראשון, יתוקן חוק סדר הדין הפלילי (חקירת חשודים), כך שייקבע כי החובה לתעד חקירות בתיעוד חזותי-קולי חלה בעבירות שעונש המקסימום בגינן הוא 5 שנות מאסר ומעלה, וכן בכל חקירה של חשוד שהנו קטין ושל חשוד שהנו אדם עם מוגבלות. בשלב השני, תורחב החובה לכל העבירות מסוג פשע.⁸⁹

ראשית, לא ברור מדוע ועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן, שהמנדט שלה הוא למעשה להמליץ המלצות ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, אינה ממליצה על הדרוש לשם כך אלא מסתפקת במועט – במה שלהערכתה ניתן לתקצב. האם חברי הוועדה ראו עצמם כשומרי אוצר המדינה? לא ברור למה הוועדה קשובה כל כך לקשיים המעשיים שעשויים להיות למשטרה ולתביעה ביישום ההמלצה המתבקשת ליצירת בטיחות. **שנית**, הוועדה אפילו לא ציינה מהו התקציב הדרוש לשם הסדרת תיעוד מלא. **שלישית**, לא סביר שההמלצה ליצירת בטיחות תקוצץ לפי מידות התקציב שהוועדה מדמינת. ומה אם מחר יימצאו שדות גז חדשים, או תהיה סדרת "אקזיטים" בתחום ההיי־טק שתעשיר את אוצר המדינה במיסים בשיעור של מיליארדי שקלים – האם נצטרך לשוב ולכנס את הוועדה למניעת הרשעות שווא ולשאול את חבריה אם הם מוכנים להמליץ על הרחבת תיעוד החקירות? **רביעית**, שימו לב שאפילו ההמלצה באשר ל"השלב השני" (והאחרון?) מסויגת לעבירות מסוג פשע. האם מאסר של שלוש שנים הוא עניין של מה בכך שאינו מצריך זהירות מפני הרשעת חפים מפשע ותיעוד של החקירה? האם מאסר כלשהו יכול להיחשב

89 שם, בעמ' 71–72.

לסיכון שאינו מצדיק השקעת משאבים למניעת הרשעות שווא? כזכור, הוועדה נמנעה מלהמליץ על הרחבת הזכות לנוכחות סנגור כיוון שלדעתה די בתיעוד חזותי וקולי במהלך החקירה. אולם כעת מתברר שבחקירות רבות, גם כאשר מונח על הכף זמן מאסר ארוך, לא יהיה תיעוד כלל.

יתרה מזאת, אפילו אם איש לא יצפה בהקלטות כיום, עדיין יש ערך לתיעוד החקירות. הבה נשווה את הקלטת החקירה לאיסוף דגימה ביולוגית מזירת הפשע שמאפשרת השוואה גנטית. האם מתקבל על הדעת לא לאסוף ולשמור דגימות רק משום שעלות הבדיקה יקרה? בתחילת הדרך, בשנות התשעים של המאה העשרים, היו בדיקות הדנ"א יקרות. כיום, בחלוף שלושה עשורים, הבדיקות זולות. בארצות הברית אנו עדים למאות מקרים שבהם אסירים שהורשעו בתקופה שבה לא בוצעו השוואות גנטיות מזוכים על בסיס השוואות גנטיות שנערכות כיום במסגרת מיזם החפות.⁹⁰ מדוע לחרוץ כיום את גורלו של אדם שמודה בחקירתו הודאת שווא ומורשע, למאסר ולקלון נצחי מבלי להותיר סיכויים לזיכוי ולטיהור שמו בעתיד על בסיס הקלטות החקירה? ההימנעות מההקלטה חורצת את גורלו בדומה למצב שבו היו נמנעים מאיסוף דגימות ביולוגיות מזירת הפשע. לבסוף, אפשרות נוספת שניתן לחשוב עליה: נניח שבעתיד תפותח בינה מלאכותית שתוכל לזהות אמירת אמת ותוכל לזהות אמירת שקר בניחוח הקלטות החקירה. אומנם בני אדם נכשלים בהבחנה בין דברי אמת לבין דברי שקר, אך ייתכן שבעתיד תפותח תוכנת מחשב שתעשה זאת טוב מהם. מדוע לסתום כיום את הגולל על אפשרות זו ולא לאפשר למורשעים בדיקה כזאת בעתיד?

ד. המלצות חלופיות

כדי שהמאמר לא יצטייר חלילה כ"ביקורת הורסת" וכדי להדגיש שמדובר ב"ביקורת בונה" אציע בפרק זה כמה המלצות לשיפור החקירה המשטרתית ולהקטנת הסיכויים שתביא לידי הודאת שווא, שצפויה להוליך להרשעת שווא.⁹¹ המלצות נוספות מרוכזות בנספח קצר למאמר, שבו מוחל מודל הבטיחות המתקדם STAMP על הודאות בחקירה המשטרתית. לשם הקטנת הסיכון להרשעת חפים מפשע בשל הודאות שווא בחקירה המשטרתית, הכרחי להכיר בתופעה ובסכנותיה, ולכן מומלץ ללמד את כל אנשי מערכת אכיפת החוק הפלילי את המחקרים עליה. בהמשך יש ליצור מנגנונים להקטנת הסיכון שיכללו, בין היתר: הכשרות לחוקרי המשטרה בנושא הסכנה של הרשעת חפים מפשע בשל החקירה המשטרתית; יחס לא סלחני של השופטים כלפי הפרות חוק של חוקרים המתגלות בבית המשפט, לרבות שימוש מוגבר בכלל פסילת הראיות שהושגו שלא כדין ומתן תוכן בעל משמעות רבה יותר לדרישת החוק כי ההודאה תהיה "חופשית ומרצון". יש לשנות כליל את שיטת החקירה המשטרתית, שלא תתמקד בגביית הודאות מהחשודים, שתשקף פתיחות לאפשרויות שאינן אשמת החשוד, ושתהיה ניסיון רציני להגיע

90 ראו אתר פרויקט החפות: <https://tinyurl.com/383y5sa2>

91 ראו גם סנג'רו "ביקורת החקירה המשטרתית", לעיל ה"ש 12; Boaz Sangero, *Safety from False Confessions*, 54 CRIM. L. BULL. 25 (2018).

לחקר האמת. יש לנקוט אמצעים נגד התפיסה המוטעית של "אשמת החשוד" ("ראיית מנהרה"), בעיקר בהכשרתם של חוקרי המשטרה. על המשטרה לעבור משיטת החקירה האגרסיבית ומוכוונת-האשמה הידועה כ"שיטת Reid", שמטרתה המוצהרת היא לגרום לחשוד להודות, לשיטת החקירה המתקדמת והמוכוונת-איסוף-מידע PEACE, שנועדה לקבל מהחשוד מידע ולאחר מכן לעמת אותו עם הראיות שבידי המשטרה ולשמוע את הסבריו. יש לחדול משימוש חוקרי המשטרה בתחבולות שעלולות לגרום להודאות שווא. יש לאסור עליהם לשקר לנחקר, ובמיוחד לאסור עליהם לשקר שיש בידיהם ראיות מפלילות. ככל שהאנרגיה שמשקיעה המשטרה בגביית ההודאה גבוהה יותר, כך משקלה הריאלי פוחת עד כי גם אם תושג, לא תוכל ללמד אם הנאשם אכן עבר את העבירה.

יש לאפשר נוכחות סגורה כמשקיף במהלך החקירה ולאפשר היוועצות בסגור לפני תחילת החקירה. יש לתעד בווידאו (חזותית וקולית) את החקירה בכללותה כדי שיהיה אפשר להשתמש בתיעוד בעת קבלת ההחלטות במשטרה, בתביעה, בסגוריה ובבית המשפט. לשם כך יש להרחיב את ההסדר הקיים בחוק לתיעוד חקירות ולהחילו על כל החקירות בכל העבירות שעונשן המרבי מאסר (כלשהו) ועל כל משך החקירה. אין להסתפק בתיעוד מתן ההודאה, משום שלא ניתן להעריך את רצוניה ההודאה ואת אמיתותה ללא צפייה במלוא החקירה.

נדרש שינוי של מעמד ההודאה, כדי שלא עוד תוכתר כ"מלכת הראיות" ולא עוד תשמש קיסרית הרשעות השווא. מוצע כי ביסוס הרשעה על הודאה יתאפשר רק בצירוף ידיעה של החשוד על פרטים מוכמנים שלא היו ידועים למשטרה ובצירוף (במצטבר ולא כחלופה) ראיה שתהיה בגדר "סיוע חזק": ראיה של ממש, אובייקטיבית וחיצונית (שלא באה מפי הנאשם או מהתנהגותו) התומכת בהשערה שהנאשם עבר את העבירה המיוחסת לו.⁹²

92 המלצות נוספות שהן רלוונטיות לנושא המאמר אך לא נדונו בו בשל צמידותו לדוח הוועדה הן אלה: נקיטת סנקציות אפקטיביות נגד חוקרי משטרה המפירים את החוק; העלאת רמת היתירות (redundancy) של מערכת המשפט הפלילי, כדי שטעות של אדם אחד לא תחרוך את גורל הנאשם, אלא הדברים יבדקו היטב בידי אנשים נוספים; יש לחדול משימוש חוקרי המשטרה במדובבים שעלולים לגרום להודאות שווא, ובמיוחד לחדול משימוש בעבריינים כמדובבים. גם באשר לשוטרים שפועלים כמדובבים יש להימנע מדיבוב אקטיבי ולהסתפק בדיבוב פסיבי. ניתן לקדם במידה ניכרת את כל הפעולות האלה ופעולות נוספות באמצעות הקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי. למתווה להקמת מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי ראו סג'ורו **בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע**, לעיל ה"ש 2, בעמ' 77-82. בשנים האחרונות כבר פועל גוף **אקדמי** כזה, "**המכון לבטיחות במשפט הפלילי**", במכללה האקדמית גליל מערבי ואף מפעיל "**צוות בטיחות במשפט הפלילי**", בהשתתפות בעלי תפקידים בכירים במערכת המשפט הפלילי ואנשי אקדמיה – ראו אתר המכון ודוח לסיכום שנות פעילותו הראשונות 2020–2022: <https://tinyurl.com/2syzenxr>. אך בכך אין די, ונדרש מכון לאומי לבטיחות במשפט הפלילי, בעל משאבים וסמכויות.

ה. אחרית דבר: הרכב הוועדה – ניסיון בלתי צליח ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע

המלצות הוועדה עשויות היו להיות טובות אילו הרחיבה הוועדה את מעגל המוגנים מקבוצות חלשות במיוחד, ובעיקר הקטינים, הלוקים בנפשם והלוקים בשכלם, למעגל החשודים כולם. כל החשודים והנחקרים הם חלשים אל מול כוחה העצום של מערכת אכיפת החוק. ובכיוון ההפוך: העובדה שלדעת הוועדה ניתן וצריך לחזק את ההגנה על חלק מהחשודים ומהנחקרים באמצעות היוועצות בסנגור, נוכחותו בחקירה, תיעוד החקירה ואי-הסתפקות בהודאה לבדה לשם הרשעה ודרישת ראייה עצמאית שתהיה סיוע להודאה, מלמדת שניתן לחזק כך את ההגנה על כלל החשודים, הנחקרים והנאשמים. נוסף על כך, כדי להגיע לדרגה של המלצות טובות צריך גם לדרוש מעבר משיטת החקירה מכוונת-האשמה Reid לשיטת חקירה מכוונת-איסוף-מידע, כגון PEACE.

קיים פער עצום בין סקירת המחקרים והמשפט המשווה המובאים בדוח⁹³ לבין המלצות הוועדה. קיים פער גדול אפילו בין ההצהרות היפות של הוועדה בדבר חשיבותן של הזכויות השונות המקובלות במקומות אחרים, כגון נוכחות סנגור בחקירה, לבין המלצות המאכזבות, שרחוקות מאוד מן ההצהרות. נוצר הרושם המטריד שהוועדה הייתה קשובה מדי לצורכיהן של הרשויות, ובמיוחד המשטרה והתביעה, עד כי הדבר מחבל בהגנה שהיא מציעה לספק מפני הרשעת חפים מפשע, הגנה שלשמה הוקמה הוועדה ושבאה לידי ביטוי כבר בשמה של הוועדה.

פער דומה מצאתי גם בדוח הקודם של אותה ועדה, שעסק בעדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה.⁹⁴ גם שם הייתה הוועדה קשובה מדי לצורכי המשטרה ולקשייה הארגוניים, ולפיכך השלימה עם זניחת מסדר הזיהוי החי והמעבר של המשטרה למסדר זיהוי תמונות חרף המחקרים המלמדים שמסדר זיהוי התמונות מועד לטעויות רבות יותר, וויתרה על דרישת הסמיות הכפולה (עיוורון כפול – מצב שבו לא רק העד המזדהה לא ידע מיהו החשוד אלא גם השוטר שעורך את המסדר, כדי למנוע רמזים, מכוונים או סמויים) שעליה ממליצים הפסיכולוגים החוקרים את הנושא רק משום שהמשטרה טענה שקשה לה לארגן כך את מסדר הזיהוי, וויתרה למשטרה על חובת תיעוד המסדר בשל קושי לארגן צילום וידאו (בעידן שבו לכל שוטר טלפון נייד שמאפשר תיעוד), ועוד.⁹⁵

בדוח הנוכחי מובא, כמובן, הרכב הוועדה. הוועדה כללה שמונה חברים, לכאורה אחד מכל גוף רלוונטי: בית המשפט (שופט בדימוס); הפרקליטות; התביעה המשטרית; הסנגוריה הציבורית; אגף המודיעין והחקירות במשטרה; משרד המשפטים (מחלקת ייעוץ וחקיקה); האקדמיה; בצירוף פרופ' דוד ליבאי ז"ל (שר משפטים לשעבר). שלושה מהשמונה הם אנשי אכיפת חוק המכהנים בתפקידיהם (בפרקליטות, בתביעה המשטרית

93 ראו לעיל ה"ש 4 והטקסט המפנה אליה.

94 הוועדה הציבורית למניעת הרשעות שווא ותיקונן – דוח ביניים בנושא עדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה (2019).

95 לביקורת מפורטת על הדוח בנושא עדויות ראייה שגויות וזיהוי מוטעה ראו סנג'רו בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע, לעיל ה"ש 2, בעמ' 213–221.

ובאגף המודיעין והחקירות במשטרה). כל אחד מהם פועל ודאי עשורים שלמים במסגרת הפרקטיקות הקיימות בגופים אלה. כמעט כל חברי הוועדה הם אנשי הממסד (שישה משמונה). רק שניים או שלושה חברי ועדה הם בעלי פוטנציאל ליברלי (מהאקדמיה, מהסנגוריה הציבורית ויו"ר הוועדה).⁹⁶ נפקד מקומם של הסנגורים הפרטיים וצומצם למינימום האפשרי מקומה של האקדמיה (חוקר אחד ויחיד). האומנם הרכב שכזה צפוי להניב רפורמה? הניתן לצפות מאדם שכל חייו המקצועיים פעל לפי שיטה מסוימת (ובעניינינו, שיטת החקירה מוכוונת-האשמה) והורגל בהיותה של גביית הודאה יעד חשוב, ושניתן להשתמש בשיטות חקירה מגוונות כדי להשיגה, ושניתן לבסס עליה הרשעה בטוחה, אפילו ללא דרישת סיוע, יניף במו ידיו את נס השינוי?

לכל אורך הדוח עולה מבין השורות הניסיון ההרואי-משהו של יו"ר הוועדה להגיע להסכמות, כביכול היה מגשר. רק בסוגיה מרכזית אחת לא הגיעו להסכמה, ולכן יש דעת מיעוט של הסנגוריה הציבורית בנספח קצר לדוח. כיצד מגיעים להסכמה בסוגיה השנויה במחלוקת? בדרך כלל יסכימו על מכנה משותף, שהוא מטבעו די נמוך. זהו מתכון לשיתוק שמונע החלטות בעלות חשיבות ואינו מאפשר רפורמה ושיפור. ואכן, המלצות הוועדה אינן מוסיפות לחשודים, לנחקרים ולנאשמים זכויות שלא כבר ממילא הוכרו בפסיקת בית המשפט העליון, ורובן אפילו אינן מרחיבות זכויות אלה אלא "מצלמות" את המצב הקיים בחוק ובפסיקה.

אילו היה מצבה של מערכת המשפט הפלילי מצוין והיא הייתה מתפקדת ללא תקלות, ובוודאי ללא הרשעה של חפים מפשע, אולי לא היה רע בהרכב ועדה שנשלט ללא עוררין בידי אנשי מערכת אכיפת החוק. אך עצם הקמת הוועדה מלמד שיש הסבורים שהמערכת איננה מושלמת והיא טעונה שיפור. כדי להצליח לשפר נדרשת ועדה שונה לחלוטין, שיהיו בה סנגורים רבים יותר, גם סנגורים פרטיים, אנשי ציבור שאינם באים מגופים בעלי אינטרסים ישירים והרבה יותר אנשי אקדמיה שחוקרים את הנושא. מוצע בזה כי אנשי אקדמיה שחוקרים את הנושא יהיו לפחות מחצית מכלל חברי הוועדה. כך ייווצרו סיכויים טובים להמלצות לרפורמה אמיתית ולשינוי לטובה. מכיוון שלוועדה אין כמובן סמכות חקיקה, ותפקידה הוא להציע שינויים לשם שיפור המצב הקיים, נראה כי אין די אפילו בהרכב מאוזן בין שמרנים לליברלים, וכדי שוועדה כזו תהיה מסוגלת להציע למחוקק שינויים ממשיים ולאפשר לו לבחור אם לאמץ אותם, על רוב מוחלט של חבריה להיות בעלי פוטנציאל ליברלי. ממילא אין ודאות שהמחוקק יקבל את המלצות הוועדה, ובדיונים עליהן בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת צפויים ממילא לפעול כוחות שמרניים רבים

96 יו"ר הוועדה הוא מצד אחד שופט בדימוס, תפקיד שמתיישב יותר עם שמרנות והנצחת המצב המשפטי הקיים, ומצד שני היו לו כמה פסיקות ליברליות, כגון באשר לכלל פסילת הראיות שהושגו באמצעים פסולים (ע"פ 5956/08 אל עוקה נ' מדינת ישראל (נבו 23.11.2011); דנ"פ 5852/10 מדינת ישראל נ' שמש, פ"ד סה(2) 377 (2012); רע"פ 10141/09 בן חיים נ' מדינת ישראל, פ"ד סה(3) 305 (2012); ע"פ 4988/08 פרחי נ' מדינת ישראל, פ"ד סה(1) 626 (2011). וראו דיון בפסקי דין אלה: בועז סנגורו "כלל פסילת הראיות", לעיל ה"ש 9; לפני מינויו לשופט בית המשפט העליון היה במשך שנים רבות עורך דין פרטי (אם כי לא סנגור) ולאחר פרישתו הצטרף למוסד אקדמי.

וחזקים.⁹⁷ לפיכך הצעותיי לשינוי הרכב הוועדות המתבקשות להציע רפורמה בדין הפלילי (כמו גם לשינוי הרכב המשתתפים בדיוני החקיקה בוועדות הכנסת) חורגות מעבר לדוח הנוכחי ותקפות לכל ניסיון לשיפור המצב החוקי הקיים.

למעשה, בשל הרכב הוועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן הסנגוריה הציבורית קיבלה את הזכות המצומצמת לכתוב דעת מיעוט קצרה שמובאת רק כנספח לדוח, ואילו רשויות אכיפת החוק קיבלו (בפועל, מבחינה מעשית) זכות וטו על המלצות הוועדה. בקורס החובה "דיני עונשין" לומדים הסטודנטים שכל הניסיונות נכשלו (שאם לא כן הייתה זו עבירה שנשלמה), אלא שהניסיון הבלתי צליח מיוחד בכך שמלכתחילה לא היו לו סיכויי הצלחה (ניסיון ירי באמצעות נשק מנוטרל; ניסיון לגנוב מכיס ריק; ניסיון להרעיל בסוכר במקום בציאניד, וכדומה). חוששני שהרכב הוועדה למניעת הרשעות שווא ולתיקונן מכשיל מראש כל אפשרות להגיע להמלצות יעילות לרפורמה, כאלה שתיצורנה בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע ושיפור ניכר במערכת המשפט הפלילי. שמא סוף מעשה במחשבה תחילה?

97 מניסיוני כמומחה אורח בדיונים של ועדות כנסת שדנו בהצעות חוק בתחום המשפט הפלילי, נציגי הגופים בעלי הפוטנציאל השמרני (שוטרים בתפקידים שונים, תובעים משטרתיים, נציגים מהפרקליטות, אנשי מחלקת ייעוץ וחקיקה במשרד המשפטים ועוד) מהווים שם רוב מוחלט מתוך האורחים, שאינם חברי כנסת.

נספח – הפעלת מודל הבטיחות המתקדם STAMP על הודאות

במערכת המשפט הפלילי מושגי הבטיחות אינם מוכרים. עלינו ללמוד אותם מתחומים אחרים שבהם קיימים גורמי סיכון לא מבוטלים לתאונות, כגון תעופה, תחבורה, הנדסה, עבודה ורפואה. פרופ' ננסי לווזון מ-MIT, שהיא יועצת הבטיחות של סוכנות התעופה והחלל האמריקנית NASA, פיתחה מודל בטיחות גנרי מצוין שמתאים להפעלה לא רק על מערכות טכנולוגיות אלא גם על מערכות המבוססות על החלטות אנוש, כגון בית חולים. המודל ידוע בראשי התיבות STAMP (System Theoretic Accident Model and Processes).⁹⁸ להערכת, מודל זה מתאים מאוד למערכת המשפט הפלילי. לפי מודל זה יש ללמוד לעומק את מערכת הבטיחות-הקריטית (safety-critical system) ובשלב הראשון לאתר את **גורמי הסיכון** (hazards). בשלב השני יש להגדיר מהם **אילוצי הבטיחות** (constraints) שאותם יש לכפות על המערכת כדי שאותו סיכון יוסר או לפחות לא יתממש. בשלב השלישי יש לפתח **אמצעים של שליטה, פיקוח ובקרה** (control) שמטרתם לכפות על המערכת את האילוצים. לדעתי, מהלך דומה יכולה וצריכה הייתה לנקוט ועדה למניעת הרשעות שווא, ברוח שעוסק בהודאות שווא בחקירה.

באשר להודאות שווא, שלושת גורמי הסיכון אינם קשים לאיתור: הראשון – **חקירת חשוד מוליכה להודאת שווא**; השני – **הודאת שווא מתקבלת כראיה** בבית משפט; השלישי – **נאשם מורשע על סמך הודאת שווא**. להלן אציג את האילוצים הדרושים לדעתי ליצירת בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע על בסיס הודאותיהם ואת אמצעי השליטה, הפיקוח והבקרה שאני מציע לקיים או להנהיג. המודל מוצג כמקובל באמצעות טבלה. חרף העובדה שהשקעתי מחשבה רבה במודל זה, אינני טוען שהטבלה שלהלן היא סוף פסוק ושלא ניתן לחשוב על אילוצים אחרים, ובוודאי אינני טוען שבזה מיציתי את כל אמצעי הפיקוח והבקרה. מטרתי הצנועה היא להתמודד עם מנגנון ההגנה הרווח בקרב משפטים שלפיו בטיחות היא עניין למערכות טכנולוגיות כגון מטוס או מכונית, ושמערכת המשפט מורכבת מכדי שיהיה אפשר להפעיל עליה מודל של בטיחות. לאחר ערעור מנגנון ההגנה הקונגטיבי הזה יבואו אחרים ויפתחו את המודל. אכסניה טובה לעשייה זו באופן מקצועי היא מכון **לאומי לבטיחות מפני הרשעת חפים מפשע** – לכשיוקם.⁹⁹ להלן הצעתי להפעלת המודל על הודאות בחקירה.¹⁰⁰

98 NANCY G. LEVESON, ENGINEERING A SAFER WORLD: SYSTEMS THINKING APPLIED TO SAFETY (2011); NANCY G. LEVESON, AN INTRODUCTION TO SYSTEM SAFETY ENGINEERING (2023).

99 ראו לעיל ה"ש 92.

100 המודל הוצג לאחרונה בספר **בטיחות מפני הרשעת חפים מפשע**, לעיל ה"ש 2, עמ' 193–195.

הפעלת מודל הבטיחות STAMP על הודאות

אילוצים בטיחותיים + שליטה, פיקוח ובקרה	גורמי סיכון
<p>אילוצים בטיחותיים:</p> <p>1. הודאה הנגבית בחקירה חייבת להיות רצונית (וולונטרית). 2. הודאה הנגבית בחקירה חייבת להיות מהימנה. 3. אסור להפעיל על הנחקר לחץ פיזי מסוג כלשהו או לחץ פסיכולוגי ממשי כדי שיוודה. (לרבות אלה: אסור לשקר לנחקר שקיימות ראיות מפלילות נגדו; אסור לאיים על הנחקר; אסור לחקור זמן רב ברציפות או בלילה או ללא שינה; אסור לעצור לצורך חקירה; אם החקירה מתקיימת בתנאי מעצר – יש להקפיד על תנאים הולמים; אסור לחקור בשיטה הלוחצת "Reid"; אסור לחקור בניסיון לגבות הודאה מ"חשוד" שאין נגדו ראיה ממשית כלשהי ("דייג"); אסור להשתמש במדובבים עבריינים; מדובב שוטר יבצע רק דיבוב פסיכי ולא אקטיבי; אסור להשתמש בתחבולה שעלולה לגרום לחף מפשע להודות). 4. אסור ליצור פיתוי גדול לנחקר להודות, כזה העלול לגרום גם לחף מפשע להודות.</p>	<p>גורם סיכון א – חקירת חשוד מוליכה להודאת שווא</p>
<p>אמצעי שליטה, פיקוח ובקרה:</p> <p>5. אסור לגבות הודאה תוך כדי הפרת "כללי מירנדה". (על החוקרים להודיע לנחקר על זכותו לשתוק; על זכותו לקבל ייעוץ של סנגור, פרטי או ציבורי; ועל האפשרות שדבריו ישמשו נגדו בבית משפט). 6. יש לתעד תיעוד חזותי וקולי את מלוא החקירה (ולא רק את מסירת ההודאה) של כל עבירה שדינה מאסר. 7. יש לאפשר לסנגור לנכוח בחקירה כמשקף, לכל אורך החקירה. 8. יש לתדרך חוקרי משטרה ותובעים באשר לסכנות שבהפרת כללים 1–7. 9. אם תובע מלווה את החקירה, עליו לוודא שהחוקרים פועלים לפי הכללים 1–7. 10. אסור לתובע להגיש לבית משפט הודאה שנגבתה תוך כדי הפרת הכללים 1–7.</p>	
<p>אילוצים בטיחותיים:</p> <p>1. אין לקבל הודאה כראיה במשפט אלא אם הוכח שניתנה מרצון ולפי "כללי מירנדה" הנ"ל. 2. אין לקבל הודאה כראיה במשפט אם קיימים סימנים ממשיים להיותה הודאת שווא.</p>	<p>גורם סיכון ב – הודאת שווא מתקבלת כראיה בבית משפט</p>
<p>אמצעי שליטה, פיקוח ובקרה:</p> <p>3. אין לקבל הודאה כראיה במשפט אם הושגה בהפרה בוטה של אחד מהכללים המכונים למשטרה (א.1–7) או לתביעה (א.9, א.10).</p>	

אילוצים בטיחותיים + שליטה, פיקוח ובקרה	גורמי סיכון
<p>4. יש לתדרך שופטים בהכשרתם ובהשתלמויות תקופתיות באשר למחקרים החדשים בנושא ההודאות ובאשר לסכנות שבהפרת הנחיות ב.1, ב.2, ב.3.</p> <p>5. בערעור על הרשעה יערוך בית המשפט בדיקה קפדנית אם קוימו כל ההנחיות שמתייחסות לכל שלושת הסיכונים א, ב, ג.</p>	
<p>אילוצים בטיחותיים:</p> <p>1. אין להרשיע על בסיס הודאת הנאשם כראיה יחידה (שהרי קיימות הודאות שווא, ולבית המשפט אין כלים לאיתור כל הודאות השווא).</p> <p>2. אין להרשיע על בסיס הודאה בהיעדר ראיה/ות נוספות שהיא/הן בגדר "סיוע חזק".</p> <p>"סיוע חזק" = ראיה של ממש, אובייקטיבית, חיצונית ועצמאית (לא מפי הנאשם או מהתנהגותו) התומכת במסקנה שהנאשם הוא שעבר את העבירה.</p> <p>3. אין להתבסס על הודאה שאין בה אינדיקציות לכך שהמודה ידע פרטים מוכמנים מזירת הפשע שלא היו ידועים לחוקרים, בליווי תיעוד המוכיח זאת.</p> <p>4. אין להרשיע אם השופטים לא השתכנעו שקיימות ראיות קבילות מלבד ההודאה המוכיחות שהנאשם עבר את העבירה לפחות "במאזן הסתברויות". (כלומר: דרישת מינימום של הוכחת אשמה ברמה של 51% ללא ההודאה).</p>	<p>גורם סיכון ג – נאשם מורשע על סמך הודאת שווא</p>
<p>אמצעי שליטה, פיקוח ובקרה:</p> <p>5. יש לתדרך שופטים בהכשרתם ובהשתלמויות תקופתיות באשר למחקרים החדשים בנושא ההודאות ובאשר לסכנות שבהפרת הנחיות ג.1, ג.2, ג.3, ג.4.</p> <p>6. בערעור על הרשעה יערוך בית המשפט בדיקה קפדנית אם קוימו כל ההנחיות שמתייחסות לכל שלושת הסיכונים א, ב, ג.</p> <p>7. לאחר הרשעה אין לראות בהודאה מכשול בפני ערעור או משפט חוזר, ויש לבחון היטב כל ראיה שעשויה ללמד שההרשעה הייתה מוטעית.</p>	